

Buidéal ar Iarraidh

Cuid 1

5 Oíche 1

10 Fuarthas cead sa deireadh an cuntas seo a scríobh a fhad is atáthar ag fanacht le bád an Bhreithimh. Is é an Breitheamh a shocrós mo chinníúint. Ach an cuntas seo uilig a bheith scríofa agam mar is ceart in am, agus é a bheith léite is tuigte aige, b'fhéidir go ligfeadh sé mo bheo liom. Sin rud nár ligeadh le cimití eile a bhí á gcoinneáil ar an oileán uaine locha seo, Trumpa Maide, ina measc, mo iarchéile botháin: tugadh don phéist é, an tseachtain seo a chuaigh thart.

15 Ná síltear gurb é mo bheatha amháin is cáis liom - ann féin. Ní hamhlaidh. D'fhág mé rudaí gan déanamh a ba mhaith liom a fháil déanta, más fada goirid mo shaol. Ceann de na rudaí sin gnoithe an bhuidéil a shocrú agus a shocrú go daingean buan - más féidir é sin ar chor ar bith.

20 Ba í Cuallacht Bhricreann a chur an drochobair sin ina suí, an oíche údáí i dTeach Ósta an Droichid, agus ba mise a ba mhó ba chiontaí leis an ghníomh; admhaím sin. Ní hí an 'choir' sin amháin, áfach, a thug orthu cime a dhéanamh díom. Ba é ár Saoisteach féin a chuir an méid sin in iúl domh, an dara hoíche domh ar an oileán. (Is ar éigean is gá a lua gur teideal agus gradam dár chum sé féin a fhocal Saoisteach.) Sin fear ar fada leis gan mé a bheith istigh in aon seomra arís le Trumpa ar urlár dufaire an locha, agus seo mar a labhair san oíche údáí:-

25 'Liosta le háireamh, a Chime 16: caidreamh míchuí leis an namhaid, bearta fealltacha i gcoinne ceartreacht na tíre, agus i gcoinne do theaghlaigh féin - i gcoinne d'athara, go háirithe, caidreamh neamhghlan, mínádúrtha le cailín muinteartha, cuideachta naimhdeach, gadaíocht agus coireanna eile i gcoinne maoin an duine, cothú mioscaise de aon turas i measc comharsanna.....

30 Tháinig cluas bhodhar orm leath bealaigh fríd. Tháinig 'asarlaíocht' sa mhullach air sin ar fad.' Bhain sé na cleití gruaige dá shúil chlél, agus lig osna bheag.

35 'As iar-choirpeach de do chuid féin, ón abhlóir léannta úd a dtugadh sibh an t-ainm greannmhar 'Platón' air, is uaidh a fuarthas cuid mhaith den fhianaise i do choinne. An tír a bhí ina suí le linn duit féin agus do do leithéid eile a bheith i gceann bhur gcuid amaidí mioscaisí, tá sí ina luí faoi leac le bliain anois. Cuireadh í le linn do chuid laethanta i dtír an namhad.

40 'Ní fada uainn an lá, a gcuirfí an namhaid deireanach den drong ghallda sin ar ais ar a fhód truaillithe dúchais féin, más leis féin fód ar bith ó dhúchas, ach idir an dá linn, is gá tabhairt faoin ruaigeadh deireanach agus faoin truailliú inár láthair féin san am amháin. Is minic an truailliú sin agus an namhaid a raibh lámh mhór aige i gcruthú na truaillithe, is minic iad ag obair as lámh a chéile.

45 'Cuid den ghlanadh an comhoibriú osnádúrtha sin a chur i mbuidéal agus a bháthadh - báthadh domhain sofheice. Cuid den ghlanadh tusa a bheith anseo anocht mar chime, cime ag fanacht le breith, a Chime 16.

'Sin a bhfuil d'ainm ort ar an oileán seo go dtaga an Breitheamh. Tá uimhir ag gach cime agus ag gach coimheádaí. Is leor sin mar chóras tagartha. Agus is amhlaidh is sábháilte. Coimheádaí 3 is mó a mbeidh teagmháil agat leis ó lá go lá; b'fhearr duit a bheith umhal dó.'

50

'D'iarr tú cead scríobh. Ní beag a bhfuil de dhochar déanta agatsa duit féin, do do chlann, agus do daoine eile agus don phobal le do chuid amaidí scríofa. Dálta na gcimí eile, ní bheidh cead agatsa scríobh nó léamh a fhad a bheas tú anseo.'

55

Ach fuair mé cead sa deireadh, más cead faoi mhórchoinníoll féin a fuarthas. Níl dul amodha orm. Ní ar mhaithe liom féin a dheonfadh sé an cead, ar ndóighe. Beidh súil aige le breac éigin as linn mo pheannaireacht, an t-am a léifeadh sé inti. Sin é an fáth ar leag mé féin mo choinníoll. Ní léifidh súil ar bith an scríbhinn seo go léife an breitheamh féin ar tús í. Ní bheidh a fhios ag Coimheadaí 1, an Saoisteach, cá háit a mbeidh mo chuid focal scríofa i dtaisce. Tá ionad a dtaisce

60

ina dhán ann féin, dán nach dtuigfeadh cloigeann cleiteach Choimheadaí 1.

Ach tá mé i ndiaidh imeacht chun tosaigh orm féin de ghiota. Ba cheart díriú ar ábhar machnaimh ón chéad agallamh, an ceann a mheabhródh mo chuid coireanna domh, agus bhéarfadh leid faoi na foinsí 'fianaise' a bhí acu, le go gcuirfeadh oibiriú inní do mo chrá. D'iarr mé leagan scríofa de na coireanna, ar ndóighe, iarratas nach bhfuair an meangadh leamh, agus an mhéar le ceannchleite. Níl a fhios agam cad é an cineál éin go díreach a bhfuil sé cosúil leis. Níor mhiste don éan údaí cloigeann ullchabháin a chur air féin, agus a chur i dtuiscint níos mó eolais agus tuigbheála a bheith sa chloigeann sin ná atá.

65

70

Ba léir eolas éigin faoi Phlatón a bheith aige, ach ní chuala sé faoin chuallacht, Chuallacht Bhricreann. Mé féin, Agaistín, agus Rúballach a bhunaigh an chuallacht; tógadh Platón ar an taobh eile den droichead, agus d'iarr Agaisín air a bheith linn mar bhall, giota níos moille i saol Chualacht Bhricreann. An 'mionchéasadh' a luaigh Coimheadaí 3, agus é ag caint ar Phlatón, ní bhfuarthas an méid sin as Platón dá bharr – an t-eolas gurbh ann riamh do Chuallacht Bhricreann. Dá mbainfí, is cinnte go dtagródh Coimheadaí 1, an Saoisteach, di mar chuallacht agus mar eagra osnádúrtha truailithe.

75

Maidir le Platón féin, cuireadh ar deoraíocht é, de réir Coimheadaí 3. B'fhéidir nár fhóir an báthadh sa chás sin. Cá bith áit ar cuireadh é, is comhalta dinn nach dtiocfaidh i mo láthair in aichearracht, ar scor ar bith. Tugadh mo chol ceathrar Sud isteach sa chuallacht le linn domhsa a bheith ar mo chéad deoraíochta. Ní bhfuarthas scéala ar Agaistín nó ar Shud, ó oíche an bhuidéil. Fágann sé sin gan ach an Rúballach a bheith ar fáil agus saor, as na comhaltaí ar fad; agus níl deimhniú agam ar an mhéid sin féin. Taobh amuigh de na comhaltaí, ar ndóighe, bhí dream beag de chuiditheoirí againn. D'fhéadfadh eolas a bheith á iompar, nó d'fhéadfadh cuidiú úr a bheith ar fáil as measc an dreama sin. Ba mhór faoi ghiota mhaith, áfach, mo dhóchas as an Rúballach.

80

85

Gidh go bhfuil ainm na Cuallachta ceilte air go fóill, ba mhaith leis an tSaoisteach géibheannach a dhéanamh de gach mac dár líon. Chuala mé a liosta, le cuidiú cúléisteacha. Agus tá a fhios agam gur bhreá leis thar mhac ar bith eile, an Rúballach a bheith aige.

90

Mo thrua a chiall. Is fada go bhfaighidh Coimheadaí 1, Saoisteach an oileáin gheibhinn seo, greim ar an mhac sin, agus é a bheith faoi choinneáil aige i gcuideachta na cuideachta, mura dtarlaí sé go ndéanfaí malairt áite idir an easóg agus an coinín. Scéal cinnte, ina dhiaidh sin, más beo don Rúballach ar thalamh na tíre, dá fhad a luí faoi dhuilliúr, faoi neantóga nó faoi chopóga, luath nó

95

mall, nochtfaidh sé.

Ach sin ráite, cá bhfios nach mise amháin a mhaireann de líon na Cuallachta. Más amhlaidh nach múchta glór gach mic eile acu, in ainneoin obair na cogaíochta, agus obair an tSaoistigh agus a

- 100 mhacasamhail go nuige seo, ba bhréa liom cluinstitín ó dhuine ar bith acu agus a bheith i mo shuí ar shuíochán chaonaigh i ndáil comhairle leis. Ní mhóthaím mé féin ionaim féin mar ba cheart gan iad. Beathach cuideachta an duine, agus is i gcuideachta is fearr é ach muinín agus dóchas a bheith ag an cuideachta as a chéile.
- 105 Athchaidreamh agus comhrá fada leis an Rúballach a ba mhó a ba mhaith liom, fear a díbríodh as Cuallacht Bhricreann, le linn laetha mo chéad deoraíochta. Aguisín agus Pláton a shocraigh sin. An tráth a bhfuair mé amach, thug mé mo dhícheall go dtugtaí ar ais inti é. Chuir mé trí nóta chuig Agaistín, go rúnda fríd an scoilte i mbéal adhmaid a fhuinneoige, ar a binn ard, faoi choim oícheanta ceomhara - trí nóta a mhol an Rúballach a cheadú ar ais in ucht Chuallacht Bhricreann, faoi choinníollacha faoi leith, ach ní léifeadh Agaistín iad, agus níor thagair sé daofa ó shin.
- 110 B'fhéidir gurb é sin atá i ndán don chuntas seo, go mbeidh sé ina scríbhinn gan léamh, gan tagairt choíche á déanamh dó. Is gá fanacht i muinín an dóchais, áfach. Agus fiú más mar sin a bheas sé, tá an obair scríofa de dhíth orm féin le greim éigin a fháil orm féin arís, go háirithe agus mé scartha ó chuid fear Chuallacht Bhricreann, ó mo mhuintir féin, agus gan a bheith pillte ar an tír ach le mí
- 115 go leith, mí nár caitheadh ach oíche amháin uilig di ar an taobh thall de na huiscí ar fad a thimpeallaíonn an oileán seo. Más binn féin é, ní foláin i dtólamh an tost.
- 120 Ba mhaith mar mhalairt liom toradh tairbheach a bheith agam as scríobadh mo phinn. Ní tháinig óna chuid breacadóireachta go fóill ach díobháil - mo dhíobháil féin, agus díobháil mo luchta gaoil agus aitheantais. Agus nárbh í go díreach a thuar m'athair an chéad lá dá dtáinig sé orm i gceann mo phinn. Ba é an té a ba mhó a shantaigh léann domh, ach ba bheag a mhuinín as an pheann, mar ghléas maitheasa.
- 125 'Ní healáin ar bith duit an scríobadh pinn sin, a mhic. Is annamh nach dtig rudaí saoiúla contúirteacha as an obair sin, rudaí nár chum tú féin, b'fhéidir - rudaí ar beag ar fad do bhaint leo. Tabhair cluas do mo chomhairle, mar a dhéanfaidh stócach siosamaideach, anois. Fág an cleite sin i leataobh, agus bí liom sa chlós go mbásaímid turcach eile agus obair cleití a dhéanamh a mbeidh tairbhe aisti dúinn féin agus dár gcúram.'
- 130 Bhí mo chuidiú sa bhású agus sa lomadh sin ar fáil, ar ndóighe. Ach ní thug mé cluas dá chomhairle, dála an chuid ba mhó dá chuid comhairle. Ní bhfaighidh mé comhairle úr uaidh as an áit ina bhfuil sé anois, ar scor ar bith - ach amháin gur cuireadh i scríbhinn í - i ngan fhios dó - nó gur cuireadh i mbuidéal í i gcoinne a thola. Fágann sin mé gan chomhairle ó chlann nó ó chullacht. Ba mhór mo dhrochamhras ar chomhaile as foinse ar bith eile agus an tír mar atá sí, ina cíor
- 135 thuathail, faoi dhamhsa agus léimní na namhad agus na ngealt. Ach cá bhfios nach mbeadh ann do imreoirí maithe go fóill.

Oíche 2

140

Maidir leis an bhreitheamh a thioctas chugam ina bhád, ná cuirtear an gnáthphictiúr dá leithéid roimh shúil: róbaí dubha go hurlár, coiléar righin bán, folt bréige den tseandéanamh ar mhórchloigeann ina bhfuil leabharlanna de léann rúndiamhair, pince-nez roimh phéire de shúile ríghéara, caint tomhaiste i gcanúint chaol ghallda, casúr beag le bualadh ar phláta bheag adhmaid....

145

Ná tógtar do phictiúr le haon ní díofa sin, agus tar lena i bhfad níos lú sonraí. Cuideoidh mé leis an tógail, ó tharla aithne mhaith phearsanta agam ar an té a éisteos mo chás.

150

Maidir le ceirteach, in áit na róbaí, samhlaítear naprún donn siopa nó tábhairne ar chorp théagartha. San áit a mbeadh an folt bréige, leagtar blagaid ghlan agus í ag lonrú faoi sholas as fuinneog dhoiléir shráide. In áit na láimhe bige nach bhfeictear ina craiceann féin agus í i gceann a casúir, feictear an dá láimh breicneacha nochtaithe go huillinn, agus neart á léiriú iontu a shocródh bairille ina dhialait go teann, agus bhéarfadh trioblóid chomh fada leis an doras de ghreim cluaise ná muineáil.

155

Maidir le léann, gidh nach mórán de chéimeanna a theastódh lena thabhairt óna dhoras féin go céimeanna cloiche Leabharlann an Bhaile, lá ar bith, níor bhreac riamh ach fíorbheagán de laethe, a ndearnadh a leithéid de thuras lena linn. Agus an léann fir altóra a ndearnadh iarracht a chur ina bhlaosc, níor neadaíodh riamh san fhoirgneamh sin é. Ach ina dhiaidh sin is uile, chan blaosc gan léann í.

160

Ba rílér domhsa sin, le linn na laetha a chaith mé mar ghiolla buidéal aige. Léifeadh sé greannán ar bith gan stró, agus níor bheag a mbainfí de gháirí as a bhéal leathan dá mbarr. Thuigfeadh sé gach rún i leabharthaí an tsiopa, agus san gheall casta capaill. D'iompar a bhlaosc an leabhar cairde ar fad.

165

Agus más cuidiú le breitheamh tuigbheáil a bheith aige ar nádúr an duine, cá bhfuil mar a thioctadh oiliúint ab fhearr a fháil nó a bhfuil ar fáil faoi theach tábhairne. An gaol idir an duine agus a chuid cainte, an gaol idir a chuid pleananna agus a bhfuil déanta aige cheana féin, an gaol idir an gaisce a dhéanfaidh sé agus an gníomh féin a dhéanfaidh sé.... ba mhaith mar a thuigfeadh sé sin ar fad, agus

170

chan amháin óna chuid laetha i gceannas ar an teach ach ó na laetha ar fad a chaith sé ó aimsir a leanbaíochta anall, mar is i dTeach Ósta an Droichid a tógadh é.

175

Ansin níor mhiste a nádúr féin - nó an chuid de atá inléite - níor mhiste é sin a chur san áireamh, agus a thréithe mar bhreitheamh a mheas. Fear stuama socair, gan dúil aige as deifre, nó muinín aisti. Amhránaí ag a bhfuil na mílte seanamhrán ar bharr a ghoib aige, ach amhránaí ciúin. Scéalaí agus seanchaí a d'éist mórán agus a chan beagán, ach amháin nuair ab fhiú leis caint nó seanachas a ligean uaidh. Ciclipéid ginealaigh don bhaile ar fad é. Cé a cheilfeadh an teideal 'saoi' air, mar sin? Chan mise, ar scor ar bith, agus cha dtig liom smaointiú ar bhreitheamh ab fhearr liom mar rogha, mura ceadmhach domh mac as Cuallacht Bhricreann féin a ainmniú.

180

Mura leor sin le pictiúr a thógáil den bhreitheamh a shocrós cé acu a gheobhas mé mo ghnáthshaoirse lae ar ais, nó a gheobhas an phéist mar bhéile sacraiminte mé féin, mar a fuair sé Trumpa Maide, mura leo libh sin, is fearr i bhfad bhur gcumas dathadóireachta i ndiaidh daoibh an chéad chuid eile den chuntas seo léamh.

185

An cead a fuarthas an cuntas seo a scríobh, is cead faoi choinníollacha é. Ar cheann acu atá an

coinníoll gur le linn an ama 'shaoir' s'agam, a chaithfear an scríobh a dhéanamh - san oíche, agus chan gach oíche ach trí cinn acu sa tseachtain.

- 190 Oíche éigin eile é, bhéarfaidh mé cuntas éigin ar mo chéad laetha mar ghiolla buidéal i dTeach Ósta an Droichid, i ndiaidh pilleadh domh ó mo chéad deoraíochta, agus Sacús Theach an Droichid ina shaoiste chineálta orm. Gura cineálta a bhreith orm an tráth a dtiocfaidh sí. Agus go dtige sé slán ar an abhainn agus fríd na crainn ina bhfuil an namhaid ar beag orthu a ghradam agus a bheatha. Agus go sroiche sé cladach an oileáin seo in am, is é sin sula bhfága an bhreith le déanamh ag an
- 195 tSaoisteach, mar a tharla i gcás Thrumpa Maide, mo iarchéile botháin a gcrothnaím a ghlór binn faoin chliathdhíon go mór.

200 Oíche 3

Bob a ba siocair le mo chéad deoraíocht, bob dár bhuail mé féin agus an Rúballach ar shíothmhaor ghallda gan mhaith a nedaíodh inar measc sna laethanta roimh thúis na cogaíochta reatha seo. Bob
205 soineanta go leor a bhain le madaí a bhí ann, ach bob cinniúnach ar chuid mhaith dóigheanna.

Dá bharr, bheartaigh an síothmhaor bás mo dhilchara conda féin, Topnas, rud a thug orm dán a scríobh, dán a foilsíodh ar an nuachtán áitiúil, dán a bhain duais domh ach a bhain tuilleadh binbe as an tsíothmhaor nuair a fuair sé aistrithe é: ar Thopnas a dhírigh sé a chéad drochbheart claiteach;
210 ach ar m'athair a dhírigh sé an dara ceann.

Dá bharr, go hindíreach, mar sin de, tugadh ar m'athair mise a chur i bhfolach, agus a chuid gníomhartha féin a chúngú go mór, agus a choinneáil faoi cheilt mhéadaithe. Ba ghníomhartha i gcónaí iad a bhain le cothú na clainne, cothú ar ola ar chroí mo shíothmhaoir laghdú maith a theacht
215 air, dá mb'fhéidir é.

Lean iarsmaí eile. Sular cuireadh tús le mo thréimhse deoraíochta, chuala Agaisín faoin bhob. Thaitin sé go mór leis. Tharla lámh nach beag ag an tsíothmhaor buíchraicneach i bhfeallmharú a athara. Bhí slán fágtha ag mo Agaistín chóir ag a chuid staidéir mar ábhar fir altóra. Bhí tús curtha aige le staidéar eile, agus ba mhó a shuim san fhilíocht. D'iarr sé orm theacht ar cuairt chuige ina theach, rud a rinne mé.

Thug a mháthair bonnóga agus tae dúinn sa tseomra. Bhí cuid mhór le rá aige. Réitigh muid go breá le chéile. Mhol sé cruinniú. An oíche dár gcionn, tháinig an triúr againn i gceann a chéile, mé féin, Agaistín agus an Rúballach. Cuireadh tús le Cuallacht Bhricreann, agus gach mac sásta gur cuireadh.

Cuireadh beirt eile le líon na gcomhaltaí níos moille i saol na Cuallachta: Platón agus Sud. Col ceathair domh féin, a tógadh i dtír na Seaspúnach. Tógadh Platón ar an taobh eile den droichead. Casadh ar Agaistín é ar a mbealach chuig an Teach Léinn. Ní raibh ach seachtain saolaithe ag Cuallacht Bhricreann gurbh éigean dom féin scaradh lena gcomhaltaí agus le mo chlann a thabhairt aghaidh ar thréimhe rúnda deoraíochta.

Cuireadh deireadh le mo chéad tréimhse deoraíochta, as siocair dea-obair Chuallacht Bhricreann. Ní raibh a fhios ach ag fíorbheagán gur mar sin a bhí ar ndóighe. Ba é Sud a mhínigh na cúrsaí domhsa, le linn mo chéad oíche ar ais; lena linn fosta, chuir m'athair in iúl domh go bhfuair sé jab domh - mar ghiolla buidéal i dTeach Ósta an Droichid.

Déanfar iontas den ainm Sud, ceann de chuid na Seaspúnach, an dream gallda is namhaid dúinn ó dhúchas, agus an dream a bhfuil dronga dá bpór dár seilg go fíochmhar cíocrach fríd chrainn na coilleadh móire i láthair na huaire. Beifear ar an eolas gur shantaigh siad ár gcuid talaimh i ndiaidh daofa éirí ábalta longa a thógáil den ghiúis agus gloiní féachana a dhíriú ar ár gcladaigh; gur chum siad bríonna bréaga as a leagan féin den leabhar bheannaithe a cheadaigh ár gcur faoi chois agus slad iomlán a dhéanamh orainn; gur chuir siad rompu amhlaidh ár gceansú inár gcoileáin lútála; gur éirigh sé de fhlaithiúlacht iontu a ndlí, a gcaint, a gceirteach, agus a ngruaig a bhronnadh orainn; agus beifear ar an eolas chomh maith nár éirigh go hiomlán lena gcuid seifteanna.

Is cúrsaí iad sin thuas is eol do gach mhac agus iníon faoi bhun gruaige ar bith. Ach beidh fonn

250 oraibh foghlaim faoin dóigh ar tharla Sud mar lipéad ar chol ceathrar domhsa, agus faoin dóigh ar éirigh sé ina ghaiscíoch i measc mac Chuallacht Bhricreann, in ainneoin a leath-phóir.

255 Cá bith cad é an nádúr a fágadh sna cailíní de thógáil mháthair mo athara, tháinig de chinniúint ar an mhórchuid acu go ndeachaigh siad a luí le boic den phór ghallda, an tráth a dtáinig críoch lena gcuid reatha agus damhsaí léimneacha. Ba ar an ghruaig agus ar an chaint mhuilinn a leag m'athair an milleán.

'Agus an ghruaig mar sin orthu agus caint na scuitseoirí chomh tréan sin acu, ní hionadh ar bith é gur chríochnaigh siad ar na tochasóirí ar shocraigh siad orthu fá dheireadh, na créatúir.'

260 Maidir leis an ghruaig ní bhfuair mé riamh - agus ní bhfaighidh mé choíche anois - a bheachtú cé acu don dath aiceanta nó buidéil, don cheangal nó don chóiriú a bhí sé ag tagairt, nó do mheascán faoi leith de na rudaí sin ar fad; ach thug sé a thuilleadh eolais domh faoi ghnoithe na cainte.

265 Ba sa mhuileann a fuarthas mo mháthair mhór mar chéile agus mar ghléas buanaithe clainne, ach ba bhean chiúin mhodhúil í - go mbaintear aisti é, agus rud eile de, bhí caint na tuaithe aici chomh maith. Níorbh amhlaidh do na níonacha a thóg sí. Ba thréan a mbíodh de eagla orm féin rompu, agus b'uafás liom a bheith fágtha leo agus gan sa chuideachta ach mná.

270 Ní ghlacfaidh sé ach an mhionchuid de bhomaite i do láthair go mbeadh ualach millteanach de ábhar magaidh agus ceartaithe bailithe acu fá do choinne. Ba líonmhar a bhfoinsí don ábhar seo. Do chuma go ginearálta, do chuid dóigheanna siúil, suí, iompair éadaigh, stíleanna labhartha, agus an craiceann agus an ghruaig a chaith tú, b'uafásach an lón a mbaintí astu agus as rudaí nach iad, le go ndéanfaí do cheartú agus do 'chur i do bhosca'.

275 Sin nath coitianta dá gcuid, 'Cuirfidh mise ina bhosca é', agus chuirfeadh - agus chuir. Agus b'fhada ba leasc leat an clár a thógáil.

280 Thar rud ar bith eile, ba bhaothdhána uait tuairim nó moladh ar bith a ligean uait i láthair mná ar bith acu. An focal 'agus' féin, ba chumhachtach scanrúil ina mbéal é.

'Agus nach mór an cur amach a bheadh agatsa ar na cúrsaí sin, a Ghiolla na mbróg gáiriteach ...'
'Éistimis leis an bhodach seo go ndéanfar ár leas, agus an grágán gruaige gan chíoradh le coicís mar mhaise ar a cheann aige, ceann na céille móire -- dar leis féin.'

285 'Agus nach maith mar a bhí tusa ag éisteacht le cailleach na gcearc sin is máthair mór don chomrádaí amaideach sin s'agat, an Rúballach, go bhfuil a cuid seafóide ar bharr do ghoib agat lena cur ar fáil dúinne anseo.'

290 Mhínigh m'athair domh go ndearna na boic ghallda scéal cinnte dá mbarúil nach raibh na mná seo i ndáiríribh agus a leithéid seo do chaint ag teacht uathu.

'Mo thrua a gciall' ar seisean, 'b'fhada go dtige dul amódha mar sin ar an té a tógadh faoi scáil an mhuilinn - b'fhada sin.'

295 Bíodh sin uilig mar atá, ba as tionchar na cainte agus na gruaige údaí, a tháinig sé gur fágadh Sud ar an tsaol. Gruaig asail a bhí air féin. Nach minic mar bheart grinn a théadh m'athair a chuartú croise air.

'Níl mé chomh naofa sin, a uncail,' a deireadh Sud bocht.

300

Is féidir a fhuadach a fhágáil ormsa, thar dhuine ar bith eile, dá raibh ann an oíche sin, agus admhaím faoi náire go bhfuil an scéal amhlaidh. Ach bhí mé ag caint ar a choimpeart - ar a theacht, seachas ar a imeacht as, gan a chead féin.

305

FíorSheaspúnach a bhí in athair Shuid, agus ba ar fhóide na Seaspúnach a cuireadh tús leis an chleasaíocht a d'fhág Sud féin an tsaol. Agus bíodh gur tugadh iarraidh i ndiaidh an tsaolta údaí, an chlann a neadú agus a shocrú ar ais ar an talamh bheannaithe s'againn féin, theip glan ar an iarracht a rinneadh. Chuir m'athair an locht ar an teilgeadh amach ar an loch a bhain d'athair Shuid. Ba mhór a dhúil san iascaireacht.

310

'Chaith na blaigeaird amach ar an loch an fear bocht, de bharr gur dhúirt sé leo nár cheart baoite a dhéanamh as na loscainn, agus go raibh muintearas gairid idir an duine agus an loscann, rud nach gceileann a gcuma ná gcuid dóigheanna.'

315

Is cinnte nár chuidiú sin le cinneadh a choinneodh sa tír chlann Shuid, agus chuala mise go bhfuair an t-athair a thumadh mar fhuarú ar shotal dhána Sheaspúnach, ach níl amhras ná go raibh tionchar ag rudaí eile ar an chinneadh diomaite den bhaisteadh údaí. Ba cheann de na rudaí sin cothú clainne: aithníodh saothrú i leith ábhar coganta a sholáthair don dream a raibh ar an tsaol dá bharr, aithníodh é ar phríomhchúraimí athara ar bith, san am.

320

Ar tús, bhíothas i ndóchas go mb'fhéidir go mbainfeadh Seaptos, an t-athair atá i gceist, go mbainfeadh sé slí bheatha as an trumpa fada a bhí anall leis, nó as na scéalta iascaireachta a bhí sé a chur anonn chuig na greannáin Sheaspúnacha. Ní mar a shíltear.

325

Shíl m'athair go raibh 'barraíocht nótaí' aige san trumpa fhada.

'Ní gá gur air féin a locht,' a dúirt sé liom lá. 'Tá fad millteanach ann. Ansin is gá i gcónaí ina leithéid de chás an ganntanas gruaige a chur san áireamh.'

330

Seans fosta, go raibh Seaptos meallta faoin mhéid grinn a bhí ina chuid scéalta, cé gur bhain siad gáirí go leor as féin agus é á léamh ar ais dó féin sa tseomra san oíche. Ar an drochuair, cuireadh an mhórchuid acu anall ar ais chuige, agus ní bhfuair sé ach mionairgead as an mhéid a coinníodh.

'Níl na greannáin mar a bhí,' a deireadh sé leis féin sa tseomra.

335

Ní raibh mé féin taobh amuigh den tseomra san am nuair a deireadh sé sin, ar ndóighe, ach níl amhras orm ná go ndeireadh.

340

Fear cróga calma a bhí i Seaptos agus é i mbun a mhaitheasa fir. Sáitheadh i mbríste saighdiúra é, agus tugadh bataí agus sceana troda dó, agus é ina dhéagóir go fóill. Bhí na Seaspúnaigh i gceann troda le dream buí san Domhan Thoir san am, agus d'imigh Seaptos mar dhuine acu nach raibh eagla air roimh 'liuprúcháin bhuí an Domhain Thoir' agus a chuirfeadh múineadh orthu. Ní tháinig an tuar go hiomlán faoin tairngreacht.

345

Dúradh gur scanraigh Seaptos cuid mhór acu, agus go ndéanadh sé damhsa millteanach ina measc, a d'fhágadh líon mór acu ar lár nó i bhfolach sna muineacha bambú ina dhiaidh. B'fhéidir go raibh

barraíocht coiscéimeanna aige sa deireadh, dalta nótaí a thrumpa, mar fuarthas greim air agus rinneadh cás deas bambú dó, a mbeadh sé féin ábalta amharc amach as agus é ag éisteacht lena gcuid mallachtaí agus gáirí magúla sa teanga bhuí s'acu go ceann fada go leor.

350

Tugadh drochbhail ar Sheaptús bhocht le linn a chuid laetha cáis bhambú. Tugadh sceilpeáil fhada mhillteanach dó le bataí den phlanda chéanna. Cuireadh uisce fuar agus gailseacha fada de chuid an Domhain Thoir isteach ina chluais. B'éigean dó codladh bun os cionn in amanna, agus b'éigean dó bia saofiúil an Domhain Thoir a ithe san uair a mbeadh fonn orthu é a chothú.

355

'Ba bheag sin de,' a deireadh m'athair. 'Thaispeáin siad drochphictiúir shaoifiúla dó chomh maith. Bhí bothán dorchá faoi leith acu faoi choinne thaispeáint na bpictiúr, agus bhí sé de chumas acu na pictiúir a chur amach as lampaí agus á ndoirteadh ar na ballaí roimhe: is dream an-chliste iad.'

360

'Ba leor sin do Sheaptos bhocht; neadaigh na pictiúir saofiúla scanrúla sin go domhan ina cheann bhлагаideach; ní tháinig leis ariamh á ndíbirt as a bhlaosc. Nuair a bhí sé anseo ba mhinic a mhusclódh a chuid béicí mé: "Chan níos mó pictiúr! Chan níos mó díbh! Á!á!a! Ná feicim níos mó acu!" Thigeadh na pictiúir údaí sin chuige ina chodladh dó; ní chodlódh mo dheirfiúr in aon seomra leis; is beag a foighid dá mhacasamhail sin le linn ama shuain.'

365

'D'éalaigh sé uatha faoi dheireadh,' a leanadh m'athair. 'Mangaire bananaí agus éisc a chuidigh leis. Thángthas sa tír air, ar ndóighe, agus na cait mhóra stríocacha á n-úsáid mar mhadaí fola - tá cuid mhaith droim ar ais sa Domhan Thoir, is cosúil. Ach ní bhfuair siad é. Cuireadh i mbád faoi hata bhiorach tuí é. Fágadh ina aonar ar oileán dufaire é, ach d'éirigh leis buidéal a chur a fhad lena chuid comrádaithe Seaspúnach gur tugadh tarrtháil air faoi dheireadh le cuidiú báid faoi thoinn, deirtear.'

370

Ar scor ar bith, sílim i ndiaidh gur caitheamh sa loch é, gur éirigh drochobair na bpictiúr níos fíochmhaire i gceann athair Shuid, agus idir sin agus na deacrachtaí a bhain le cúrsaí bídh, chuir sé a thrumpa fada ina bhosca lá, agus thug sé a bhean agus a bheirt nionacha ar ais chuig tír na Seaspúnach.

375

Ní tháinig aon duine acu sin ar ais chuig an tír seo, ach tháinig mac dó chugainn, mac a tháinig ar an tsaol i ndiaidh daofa a bheith ar ais sa tír ghallda; agus bhí baint ag na pictiúir údaí le theacht Shuid chun ár dtíre, agus thír a mháthara.

380

Obair ar fheirm turcach, a fuair Seaptos taobh amuigh dá bhaile mhór dúchais. Ba bheag a dhúil sna fuaimeanna ná san chuideachta fáoin fheirm údaí ach lean sé air mar oibrí turcach inti go ceann seacht mbliana déag. Faoin am sin bhí rath mór i ndiaidh theacht ar an fheirm gur éirigh sí cosúil le baile mór - tithe, sráideanna, agus clóis inti, agus turcaigh mar lucht cónaithe agus lucht cainte is spáisteoireachta iontu.

385

Ní raibh reilig acu, áfach, mar na turcaigh a d'imigh as a mbeatha, chuirtear a dtáisí chuig bailte móra daoine, cuid acu i dtír na Seaspúnach agus cuid mhór acu thar sáile uaithi. Faoin am sin a raibh a sheacht mbliana déag caite ag Seaptos i measc na dturcach, tharla dhá rud nach raibh lena leas: tugadh sealobair oíche isteach, le cois a choinneáil leis na hordaithe, agus thoisigh a lán de na hordaithe sin a theacht as an Domhan Thoir. Taobh istigh dá cheann féin, is gairid go raibh sé ar ais ina chás bambú, agus i mbothán dorchá na bpictiúr saofiúla scanrúla.

390

Níorbh fhad ina dhiaidh sin gurbh éigean é a thabhairt chuig feirm eile, feirm shaoifiúil na ngealt,

395

áit a mbíodh sé féin agus comrádaithe dá chuid sa tóir ar thurcaigh agus ar éin de chleití eile fud urláir an tí mhóir. Ó thaobh ghnoithe Shuid de, bhí a chuid deirfiúracha pósta agus i mbotháin dá gcuid féin, fá sin, ach ní raibh na seacht mbliana déag bainte amach ag Sud go fóill, agus tugadh an cinneadh go gcuirfí anall chugainne é. Ba é m'athair a chéadthairg cúram chothú agus stiúradh Shuid a chur ar fáil, faoi chreatacha a thí féin.

Thug Tarlach Shearlaigh triúr againn chuig an ché, oíche earraigh amháin, in araicis ár nduine mhuinteartha de thógáil thír na Seaspúnach, in araicis Shuid. Ba oíche chinniúna í.

405

Oíche 4

Is san am sular bunaíodh Cuallacht Bhricreann, ar chor ar bith, a bualadh an bob cinniúnach ar an tsíothmhaor ba mhó feall sin, arbh éigean dó glanadh as an bhaile mhór de bharr dea-obair na cuallachta. Sna laethanta sin roimh an bhunú, ní raibh ach beirt de bhunadh an bhaile mhóir, a bhí i

410

gceann na mbobanna mar ba cheart: mé féin agus an Rúballach. Agus as an bheirt, an lá dá dtiocfadh sé, a gcuirfí coróin na gcopóg ar cheann an té ba chróga agus ab ealaíonta bob, is ar chloigeann chatach dhubh an Rúballaigh a rachadh sí gan cheist gan phlé gan mhionmhachnamh.

415

Cén ceann a mbeadh fad ann, más eadh, a shamhlódh go ndéanfaí an cinneadh choíche, fear chomh cumasach galánta bob leis, a dhíbirt as an chuallacht? Thiocfaí a fhad leis sin in am chuí; ach san idirlinn ní mór cuntas éigin a thabhairt ar an chumas sin.

420

Maidir le clann agus dúchas, ba mhó an méid a gheofaí mar mhíniú ar thréithe an Rúballaigh mar fhear eachtraí agus chuilceach dea-bhob. Is beag de chaidreamh a bhí aige lena thuismitheoirí i gcomórtas lena raibh aige leis na seantuismitheoirí, ar thaobh an athara, rud a d'fhág saibhreas san Rúballach nach bhfaighfí i mórán stócach dá linn.

425

An t-athair a thóg é, tógadh é féin ar imeall an bhaile mhóir i sraith tithe a rinneadh ar an talamh raithní sin mar nead chónaithe don dream a d'oibir san mhuileann - sraith a dtugtaí Sraith na bPréachán uirthi, agus táthar den tuairim faoi dhíon chuid de na tithe nach ndearnadh ballóga díofa, gurbh fhearrde an baile mór leagan Shraith na bPréachán. Bhí tuairim eile ann.

430

'Na tithe a thóg siad ina n-áit,' arsa máthair mhór an Rúballaigh, 'ní raibh an saol iontu mar ba cheart. Cá bhfuil mar a bheadh? Agus na clocha a chuir siad iontu. Agus ar réitigh siad de raithneach thart orthu, rud nár cheart, chóir nó gan chontúirt.'

435

Luaigh sí na sceacha bána beannaithe chomh maith; ach tá mé i ndiaidh dul chun tosaigh orm féin. Ina dhiaidh sin is uile, nár mhaith mar a tháinig an bhean féin as an chaint s'agam, faoi mar a bheadh sí i bhfolach ansin, agus í ar tinneall chun preabtha as an raithneach san am ba lú a mbeifí ag dréim léi.

440

Is leis an chuid sin de dhúchas an Rúballaigh a bhí mé ag druid, gan amhras, ar a mháthair mhór agus ar ar bhain léi; ach is tráthúil mar a sháigh a sí féin a ceann lín-liath amach: is cinnte nach faoi smacht mo thola féin mo scéal; agus i bhfocail Mháthair Mhór an Rúballaigh féin:-

445

'An méid nach dtáinig ionainn ón dream a dtáinig sinn uathu agus astu, agus a dtáinig sinn ann dá mbarr, is beag agus is suarach an méid é.'

450

B'fhíor dí, agus b'fhíor di a lán dár dhúirt sí, agus dár inis sí i bhfoirm scéil nó dáin. Ní hionann sin agus a rá, áfach, nár bhean ghnímh í, chomh maith: ba eadh – is í a ba eadh.

450

Le linn a chuid laethanta sa mhuileann, shocraigh sí do dhroch-shaoiste dóighiúil, ar ghnách leis drochbhail a thabhairt ar na cailíní, shocraigh sí go ciúin dó go mbainfí géag dá chuid de, san innealra, rud nár chuir lena chuma nó a chumas glacaíochta nó muirnithe. Thugtaí boc na muinchille foilmhe air feasta; ach bhí barraíocht de fágtha go fóill.

450

Ba throdaí fíochmhar í fosta le linn laethanta na gealaí ísle, más fíor a gcuala mé fá dtaobh di, an

tréimhse dheireanach ar tugadh faoi ruaigeadh an namhad.

455

'Leagadh sí gaistí daofa féin agus nimh dá gcuid madadh. Bhaineadh sí fuil agus brístí. D'fhágadh sí dódh neantóige ar mhása nach leigheasfadh an chopóg dá leithne. Chreid siad gur cailleach í a chónaigh i measc na mbuachalán mbuí.'

460

Bhí ortha na fola aici, agus eolas ar gach focshláinte dá bhfuil ar fáil i luibh nó i ndúil fhiáin de chuid talaimh nó aeir. Níor léigh sí leabhar riamh ach bhí stair agus seanchas na tíre ar a toil aici. Níor bheag an líon a mbeadh eagla orthu roimpi, in ainneoin a mórchineáltais. Glan ar mire a bhí sí agus a máthair roimpi de réir m'athara ach ba fhear nua-aimseartha eisean nár mhór a mheas ar sheanealaín nó sheanchreideamh, nó ar cheartuaigeadh namhad.

465

Is beag sin mar chur síos ar an fhios, eolas agus chumas a bhain leis an bhean seo, ach cuirfear aithne níos leithne uirthi de réir mar a nochtann sí féin agus a tionchar le linn an scéil seo. Is éigean, áfach, a chur in iúl gur gá imeacht níos faide ón bhaile ná Sraith na bPréachán agus tú ar lorg fhoinsí na cumhachta a bhain léi. Cé go raibh sí an-cheanúil go deo ar an tSraith, níor chion as cliabhán é, mar tógadh í i gceantar na maolchnoc, áit nár éirigh leis an namhaid ná a shliocht na crainn darach agus na seanchrainn ársa eile a leagan inti, agus nach raibh sé d'uchtach acu cur fúthu inti. Bhí a shliocht uirthi mar áit de réir m'athara agus de réir fear eile nach é: fágadh an dream a bhí i ndiaidh a bheith ina gcónaí ansin leis na cianta cairbreacha, fágadh iad ar seandóigh, a d'éirigh dall, seanaimeartha, agus leath dothuigthe ag an mhuintir dá gcineadh féin, ón taobh amuigh.

475

'Thigeadh fear acu isteach sa bhaile nuair a bhí mise i mo ghasúr,' arsa m'athair liom, lá, 'fear a raibh grágán millteanach gruaige air, cé go raibh sé aosta. Bhí smacht aige ar shlabhraí agus ar gheafatá is bhucaidí. Lá amháin, scanraigh sé an gabha dubh sa tSráid Ard, rud nárbh fhurast a dhéanamh.'

480

'Bhí smacht aige ar chailíní dóighiúla fosta; d'imíodh corrdhuine acu leis ar ais sna maolchnoic. Cha raibh mórán ar thaitníodh sé leo é a fheiceáil ag teacht anuas an cnoc sa bhaile ar a ghearrán iarainn, faoin mhórghrágán rua údaí. Ach bhí an seandream lán baothchreideamh agus iad bómánta dá réir.'

485

I ndeireadh na ndéaga de bhlianta dá saoil a bhí máthair mhór an Rúballaigh ag teacht a chónaí i Sraith na bPréachán. Post a fuair an t-athair s'aici fán mhuileann, a thug ansin iad. Post mar fhear tarae, a fuair sé, obair a d'fhóir go breá dó as siocair a chuid scileanna i gcúrsaí uisce, agus as siocair an rúin a bhí aige bean úr a sholáthar dó féin a líonfadh an t-easnamh ina shaol a d'fhág a chéad bhean i ndiaidh di imeacht leis na gíofóga. Agus é ag úthairt fán tarae i rith an lae, bhíodh sé in áit dheas ard chiúin amuigh faoin aer, áit óna dtiocfadh leis súil a dhíriú thall agus abhus ar na cailíní ag teacht agus ag imeacht fán gheafata tosaigh daofa, nó i gceann a gcuid oibre faoi mhuinchillí chraptha, taobh istigh de na fuinneoga móra i ngaobhar uisce ghasta an tarae.

490

Ní raibh mórán gruaige air ach fuair sé bean acu i gceann cúpla bliain. Níor mhair sé mórán blianta ina dhiaidh sin. Go gairid i ndiaidh an tórraimh, d'imigh an dara bean, agus fágadh cúraimí an tí faoi mháthair mhór an Rúballaigh. Ní raibh fágtha sa teach ansin ach í féin agus deartháir amháin, an duine is óige sa chlann; d'imigh an chuid eile acu ar ais sna maolchnoic nuair a tháinig an bhean úr sa teach. Níor chuartaigh máthair mhór an Rúballaigh fear di féin, go raibh an deartháir óg ar shiúl chuig teach mór léinn thar sáile.

495

500

'Chan fhuil a fhios agam cad chuige ar cuireadh anonn ansin é,' arsa m'athair. 'Bhí sé bómánta. Ba mhó i bhfad an t-am a chaitheadh sé sna crainn nó san leabharlann. Briseann an dúchas'

505 Ní raibh m'athair riamh sa leabharlann; ach phéinteáil sé an taobh amuigh di; agus tchíodh sé na léitheoirí isteach fríd na fuinneoga, am an phéinteála sin, agus ina dhiaidh. Duine bómánta athair mór an Rúballaigh chomh maith de réir thuairim m'athara, ach níl amhras orm ná gur mheath a bharúil air i gcás an fhir shoineanta seo.

510 'Leag sí gaiste dó,' arsa m'athair. 'Mheall sí breac uaidh lá agus é ar a bhealach chun an bhaile ón loch. Ba ghearr i ndiaidh ithe an bhric údaí, go raibh ceangal na gcúig gcaol ar an chréatúr. Ba bheag lá a chaith sé fán loch ina dhiaidh sin. Ach fear gan mórán míofaireachta ag roinnt leis a bhí ann - tréan gruaige cataí duibhe air. Mar phórmhadadh a roghnaigh sí é, b'fhéidir. Bean an-chliste í féin, má tá sí ar mire féin. Coimheád thú féin uirthi! Coimheád thú féin, a deirim. Agus coimheád a bhfuil san Rúballach sin s'agat aisti chomh maith!'

515 I dtaca le bheith ag cur síos ar chuma duine, ba rud mór é i gcaint m'athara an admháil 'gan mórán míofaireachta' a bheith ag roinnt leis nó léi.

520 Bhain mé as a chuid cainte faoi thuismitheoirí an Rúballaigh, gur mheas sé go raibh a fhios ag an mháthair mhór go dtiocfadh léi an nasc póraithe idir í féin agus a fear a rialú sa dóigh go mbainfí ábhar dóighiúlachta agus láidreachta uaidh féin agus an ábhar bómántachta a fhágáil i leataobh, rud a d'fhágfadh gurbh fhéidir an chuid sin den bhuidéal a líonadh le clisteacht s'aici féin.

525 Bheadh sé seo ag cur lena bharúil d'athair an Rúballaigh, mar atá 'fear láidir gan mhíofaireacht, cliste go leor ach leath ar mire agus róthugtha do na madaí.'

530 'Ní raibh dúil rómhór aici féin sna madaí,' arsa m'athair, 'ach thug sí cead dó madadh amháin a choinneáil fán teach s'acu i Sraith na bPréachán, áit a raibh madadh amháin, ar a laghad, ag gach teach.

535 'Madadh deas modhúil a cheadaigh sí ach é ina bhrocaire chomh maith a mhuirfeadh luchóg mhór thall is abhus, rud a raibh gá leis fá Shraith na bPréachán. Agus rinne sí éacht nach raibh dréim leis i gcúl fuinneoige ar bith: fuair sí post dó - fear nár chaill allas riamh roimhe sin i gceann gléis ní ba throime ná slat iascaireachta.'

535 Ba mhéanar dó mar a d'éirigh do Athair Mhór an Rúballaigh, i ngnoithe poist, mar cad é an jab a fuair sí faoina choinne ach an ceann a bhí ag a hathair féin, post mar fhear tarae. Nach dtiocfadh corriasc anuas san tarae, agus nach amhlaidh nach raibh cosc ar dhuine a mhadadh a bheith leis mar chuideachta gach lá oibre dá dtiocfadh lena bheo?

540 Thig liom a shamhlú: é a bheith ina sháimhín suilt ansin de chois tarae, é féin agus a bhrocaire, agus é i gceann a chuid cúraimí go suaimhneach. Ní fios cé acu a bhí lámh ag fear na leath-láimhe san cheapadh nó nach raibh, ach léiríodh arís clisteacht agus cumhacht bhean na maolchnoc, mar ba phost é a shantódh cuid mhór fear suaimhneach.

545 Oíche 5

 Bhíothas ag rá faoi theallaigh áirithe, mar a dúradh cheana , go raibh easnamh intleachta agus beagán céille ag cur as d'athair mhór an Rúballaigh; ach ní hí sin an aithne a bhí agamsa air.

- 550 Ba in aois a phinsin ina iarfhear tarae Athair Mór an Rúballaigh, nuair a chéadchuir mise aithne air. An brocaire cróga, ardchluasach, dubh údaí a shuíodh ina fhochair ar bhruach an tarae, ba fhada imithe ar shlua na bhfíréan madadh é faoin chéad aithne sin fosta, ach bhí cara brocaire eile aige, ar mó ár meas air. An Buíghiolla a baisteadh mar ainm air de bharr a dhatha.
- 555 Bhí cairde eile nár dhaoine aige fosta: cág ceansaithe a raibh seort cainte aige, lasair choilleadh a raibh scoith an cheoil aici, agus easóg leath-cheansaithe a bhíodh ag cuidiú leis greim a fháil ar chorrchoinín mar bhéile tae an tráthnóna. Is fríd an dream seo beathach a fuair mise ciall don mhéid a bhí ar eolas aige, agus do na healaíona a chleachtadh sé.
- 560 An té nach bhfuil mórán muiníne aige as caint daoine, is minic a ghnítheas seort amadáin nó bómáin as, in imirt na cainte sin, caint as béil nár ghá oibreacha maithe tuigbheála a bheith taobh thiar díofa agus á soláthar le torthaí machnaimh agus teachtaireachtaí arbh fhiú cluas a thabhairt leo. Obair mar sin a thuill ainm amadáin ar an fhear seo ba athair mór don Rúballach.
- 565 Rud intuigthe óna bhfuil ráite agam, nár chleachtas de chuid fhear an tarae, mórán cainte a chur as i measc daoine. Bhíothas ag cur i leith a mhná gur bhain sise an chaint uilig as agus a cur san chág s'aige; gur shocraigh sí scanradh ceoidh dó a d'fhág cineál balbh é - rud a d'fhóirfeadh go breá di féin.
- 570 Is iomaí bádán a ghníodh air; is iomaí míniú ar baineadh feidhm as, lena chuid dóigheanna ciúine a úsáid ina choinne, agus ar mhaithe le gairí a bhaint as fíoramadáin. Mioscais, drochrún, agus magadh a bhí taobh thiar den obair seo ar fad, tchítheas domh. Agus níor ghá a mheabhrú gurb é an t-éad a ba bhun le cuid di chomh maith i measc an dreama ar a chomhaois féin ach go háirithe.
- 575 Bhí sé ina fhear aosta le linn na laethanta ar fad a raibh a aithne agamsa air; ach ní hé sin an chuma a bhí air. An ghruaig dhubh a bhí air nuair fuair a bhean greim air, níor thréig sí a bhlaosc go hiomlán riamh. Níor tharla ach stríocaí bána a theacht inti thall is abhus. Is amhlaidh a chuireadh a cheann i gcuimhne duit lá te samhraidh asal de bhunadh na dtíortha teo agus é ag innigilt go suaimehneach ar mhachaire leathan in aice na dufaire.
- 580 Ní tháinig cam ina dhroim nó cromadh ina chuid guailneacha. Níor imigh an urrúntacht ar fad. Dá mbeadh clár adhmaid roimh an aghaidh roicneach agat agus hata nua-aimseartha in airde ar a bhaithis, ba dhóigh leat gur diúlach nár imigh as na daichidí a bheadh os do chomhair. Agus sin rud eile a chuir síos d'imirt a mhná: ní furast an bádán a sheachnadh.
- 585 Ar ndóighe, ní raibh bail a choirp mar a bhí saor ar fad ó chuid gníomhartha a mhná: níor nós léi riamh a fear a mhilleadh le barraíocht bídh nó tobac; agus ní ligfeadh sí dó barraíocht ama a chaitheamh faoin teach faoi aimsir ar bith.
- 590 Ach seo, ní ar a chuma a ba mhian liom aird mhór a dhíriú ach ar a chumas, chumas nár bheag tionchar ar an Rúballach féin ná ar imeachtaí Chuallacht Bhricreann ar a seal.

Maidir le caint agus focail, mura raibh lón millteanach aige díofa sin, níor fhág an t-easnamh sin

595 gan dóigheanna teachtaireachta é. Ba bhreá an fear é le cumaí a chur air féin chugat, agus le himeacht na haimsire, thiofá isteach ar an obair sin agus ar chuid d'oibreacha a chinn; ba mhaith an cuidiú na meangaí gáire uilig a bhí aige, mar aon leis an sméideadh cinn, agus an caochadh súl.

600 Ina dhiaidh sin, bhí na méara ann: méara gasta, aclaí, lán lúith: dá bhfeicfeá iad i gceann líonadh an phíopa, déarfá gur fiche acu a bhí ar obair, ar a laghad. Ba mhaith iad i gceann marla fosta. Bhí dúil mhór aige sa mharla, mar athair mór an Rúballaigh.

605 Ba ghnách leis an Rúballach marla a fháil dó ón scoil, de bharr nach raibh an dúil chéanna aige i marla siopa. Ba bhreá leis moll úr marla a fheiceáil ag teacht aníos as póca a gharmhic agus níor leasc leis a lúcháir a chur in iúl: dhéanfadh sé seó beag marla dúinn ar an bhosca oráistí a bhí mar thábla aige. Cé déarfadh nach seort cainte é sin chomh maith?

610 Dála an scéil, chan iad na hainmhithe amháin a dtiocfadh leis aithris a dhéanamh ar a gcruth agus ar a gcroí, agus chan as marla amháin a thigeadh neach úrchumtha ar an tsaol, de bharr ealaín a chuid méar líofa. Ba é a dhéanfadh fear deas preáta dhuit, nach mbeadh moill ort a leagan faoi rún le coineascar ar bhabhstar an chailín ba mhó scéimh agus croí sa bhaile. Ba é, go dearbh.

615 Na hainmhithe a ghníodh sé den mharla, ba mhór a chiall dóibh féin féin, agus ba dhomhain a bháidh agus a dháimh leo. Lena chois sin, mar a bheifí ag dréim leis, ba bhreá a chumas teachtaireachtaí chur chucu agus faisnéis a fháil uatha dó féin agus dá bhean. Bhí seo amhlaidh, an t-am nach mbeadh sé féin agus an neach nach neach daonna, ar aon fhód lena chéile nó, go fiú, ar fhóide a mbeadh achar breá eatarthu agus réada saolta ina luí nó ina seasamh san achar údaí sa dóigh nach dtiocfadh leis an tsúil ar fhód amháin acu té an fhóid eile a aimsiú, gídh go mbeadh greim éigin intinne ag an dá neach ar a chéile.

620 B'fhíre seo faoi ghiota mhaith i gcás na madadh is a chaidreamh leo. Bhí teanga dheas ramhar aige nár láidríodh le hobair na gnáthchainte ach le leathadh, lúbarnaíl, agus smailceadh seiftiúil, ar iomaí fear nó bean ar bheag a gciall dá leithéidí. Maidir leis an bhaint a bhí ag an bhearád leis na cúrsaí seo, char oibir mé amach, cé acu ar phisreog a bhí ann, nó gnás faoi leith mar a tchítheas ar siúl ag breitheamh an bháis, nó ar bhain feidhm éigin nach furast a aithint lena chur ar a cheann, ach ar a cheann a rachadh sé, de phlab, ar scor ar bith, sula dtéadh sé i gceann birt san cheird seo teachtaireachta s'aige.

630 Feadanna ba mhó a n-úsáidtí sna hócáidí a raibh feidhm leo agus mise ina láthair; ach ní raibh sé ina muinín; is iomaí trup tuaim agus rúntormán ann, a raibh sé ina mháistir ar a scaoileadh, ar a ligean nó ar a shéideadh uaidh; agus chan amháin sin ach d'fhéadfadh sé ach fonn a bheith air, foinse na fuaime, is é sin láthair éigin ina phearsa féin, d'fhéadfadh sé an fhoinsé sin a chur i bhfolach ort, rud a bhéarfadh ort a bheith ag amharc uait go fiosrach i dtreonna éagsúla, agus amharc gan toradh gach amharc dá gcuirfeá uait.

635 I gcúl na dtithe a raibh fear seo na bhfeadanna agus na bhfuaimeanna eile ina chónaí, bhí balla fada sásta a chaith sraith leac láidir stroighne mar bhearád leanúnach. Balla sásta gan amhras a bhí ann mar bhac roimh an tsionnach a mbeadh suim aige i do chuid cearc, nó roimh an chomharsa ar fonn leis barraíocht aithne agus eolas a chur ort féin agus do chuid dóigheanna ar mhaithe le siamsaíocht, nó le feallobair; ach níor fhághaí bearád seo na leac lom le linn tréimhse fada ama riamh.

640 B'ardán é ar a bhfeictí cuid mhór nach bhfeictí ar an bhosca oráistí féin. I measc na n-aisteoirí, a thugadh a seal ar an ardán údaí, bhí na gealbhain tí agus préacháin ródhubha Phlandáil an Dochtúra,

- 645 druideanna agus colúir de chuid Stáisiún na dTraenach, cait de dhathanna agus de nádúir éagsúla, dream a bhfeicfeá a ndrochrúin á nochtadh i leith dreama caite na gcleití anois is arís, seilidí uaillmhianacha nach mairfeadh i bhfad bródúil as a gcuid tithe, agus gasúir óga na dtithe máguaird agus iad cruinn i ndáil chomhairle, cuid acu ar a dtóin agus cuid ar a ngogaidí, a gcuid cneácha idir oscailte chneasaithe, agus leath-chneasaithe, le sonrú go soiléir ar an chuid dá gcráicinn a bhíodh ris, go háirithe faoi cheantar na nglún is na lorgaí. Ba dhuine mé féin den dream deireanach seo lá de mo laetha.
- 650 Níl dream faoi leith den mhórdream údaí a thaithíodh na leaca nach bhfaca mise na himeachtaí teagmhála a nochtadh idir iad féin agus athair mór an Rúballaigh. Na feidhmeanna leis an teagmháil, ab eadh? Fiosrófar faofa sin.
- 655 Seo cuid acu: damhsa na bpréachán is na snag breac a choimheád; ceolchoirm na spideog agus aonréad loin dhuibh a léiriú; teachtaireacht páipéir á bhaint de chos colúir; cat marfach a ruaigeadh go ciúin óna chreach; cat máthara agus a cuid puisíní ildathacha a sheol suas agus anuas na leaca ina mórshiúl galánta; agus rudaí milse, is mirlíní lonracha a bhaint de ghasúraí, mar aon le gáirí a bhaint astu - gheibhtí faisnéis astu minic go leor fosta, faisnéis dá bhean, ach ní raibh ach baint
- 660 neamhdhíreach ag ealaín an athara mhóir leis an chóras bailithe sin: thigeadh na gasúraí ar scor ar bith a bhaint suilt as ceol na lasrach coilleadh, lá buí samhraidh nó a dhéanamh comhrá leis an chág chainte, lá ar bith sa bhliain. Na himeachtaí a luaigh mé ansin thuas, níl iontu ach mionchuid dá mbeadh de dhíobháil le léiriú iomlán a sholáthar ar gníomhaíocht iomlán athair mhór an Rúballaigh.
- 665 Is gá, áfach, a chur in iúl, gurb fhear uaigneach é athair mór an Rúballaigh, ach ab é an caidreamh a bhí aige lena bhean, lena mhadadh, lena gharmhac, agus leis na créatúir ar thagair mé daofa thuas. Is gá mar a gcéanna míniú éigin a chur ar fáil ar ar fhág sa dóigh seo é.

Oíche 6

670 De chois linne leithne ar an abhainn a tógadh Athair Mór an Rúballaigh, i sraith tithe a tógadh don dream a d'oibríodh tráth den tsaol i muileann scuitseála. Tá an muileann ann leis, agus a roth mór san abhainn go fóill; ach ní fheictear ag teacht agus ag imeacht uaidh san lá atá inniu ann, ach fiacha móra dubha ar eiteog faoina fuinneoga arda, seabhaic faoin bhinn phollta a bhfuil gearraigh le cothú acu, agus broic is easóga lúbacha isteach agus amach ar na doirse gan chomhla; agus is fada

675 agus is an-fhada an roth san abhainn a bheith ina roth gan chasadh, agus go minic gan de chomhartha dá bheith cheart ach gíoscán á bhaint as ceann de na cláir nár thit in uisce go nuige seo.

Bhí lá, agus an muileann ina neart, a mbíodh cuideachta daonna fairsing go leor lá faoi bhruach linne seo Athair Mór an Rúballaigh, agus sin amhlaidh de bharr a mbíodh de mhná, d'fhir, de ghasúraí, de ghirseacha, de chailíní, de stócaigh, is de thachráin, mar lucht cónaithe thithe na sraithe, mar a dúradh. D'imigh an lá údaí.

Sean-nath atá ann 'D'imigh sin agus tháinig seo.' Is amhlaidh a bhí i gcás na sraithe tithe údaí. D'imigh den ráchairt ar éadach de dhéantús aibhneacha agus lucht oibre na tíre seo. D'imigh, as

685 siocair a mhalairt de éadach a bheith ag teacht ar fáil as tíortha eile, mar thoradh ar a ngaotha móra, ar a gcuibhrinn mhóra agus ar an sclábhaíocht saor in aisce a bhíothas a bhaint iontu. Baineadh í seo as gormáin láidre ab fhurast a fhuadach de chois na n-aibhneacha s'acu féin sna coillte teo. Ar an abhainn chéanna, fána ndearnadh an fuadach, b'fhurast taisteal i dtreo na farraige, agus na gormáin a fuadaíodh ceangailte go docht teann agat, agus gormáin láidre eile ar céaslaí. Ar bhaint

690 amach na farraige duit, ní raibh agat ansin ach do chuid gormán a sháthadh i mboilg loinge, long a bhéarfadh chuig na cuibhrinn agus na muilte a bhí agat ar an taobh thall. Idir thalamh meith, aimsir bhreá agus allas do chuid ghormán, thiocfadh ábhar phlandúil a sholáthar agus níos mó allais a chur i deagmháil leis an ábhar sin sa dóigh go ndéantaí an t-éadach. Thiocfadh seo uilig a dhéanamh go saor. Agus ó tharla nach raibh de dhíth ar na gormáin san obair ach bia garbh don ghoile agus

695 griosáil mhaith droma don díograis thall is abhus, thiocfadh an t-éadach a sholáthar go han-saor. An fear ar thóg a athair an muileann scuitseála agus an tsraith tithe ina raibh athair mór an Rúballaigh ina chónaigh, d'imigh sé leis i dtreo tíre de na tíortha teo, go bhfaigheadh sé lód gormán dó féin, agus é ar intinn aige cuibhrinn mhóra a cheannacht dó féin i dtír na gcuibhreann mór, mar áit oibre don dream úr a bheadh faighte faoin dufair. D'imigh seisean ach níor imigh a bhean nó a chlann a

700 bhí óg san am.

D'imigh mar thoradh de chuid na n-imeachtaí údaí, d'imigh mórchuid de na himeachtaí daonna ba ghnách a bheith ar siúl faoi na tithe sa tsraith. D'imigh agus tháinig an tost mar chomharba orthu: fán am a bhí athair an Rúballaigh á thógáil, ba phearsa tosta gach comharsa dó sa tsraith.

705 Chríochnaigh sé nár thaitin an dream seo go rómhaith le hathair athair mór an Rúballaigh.

Ba de bhunadh na maolchnoc sin-seanathair seo an Rúballaigh, fear mór urrúnta dea-chumtha, agus dalta mhuintir na maolchnoc ar fad bhí dúil sa chuideachta aige. Dúradh agus dúirt sé féin go raibh cleasaíocht sa chleamhnas a rinneadh idir é féin agus bean shraith na linne, agus gur gealladh rudaí

710 dó nach bhfuair sé riamh. Agus dúradh nár thaitin caint seo an chleamhnais le bean an tí agus gur stad sí de bheith ag caint lena fear. Bíodh seo fíor nó bréagach, ní tháinig de thoradh an chleamhnais agus an chaidrimh a lean é, de chois na linne ach an t-aon mhac amháin, athair mór an Rúballaigh, mac nach labhair focal go raibh na trí bliana slánaithe aige.

715 Baineadh mealladh as athair an tachráin chiúin seo; níor thaitin na comharsana leis ó tharla nár fhan siad le bheith ann lena linn fán áit, mar a dúradh; tháinig cumha air; d'imigh sé ar ais sna

maolchnoic a chónaí arís lena mháthair, sula bhfuair sé mórán abairtí a chluinstin ón mhac a tháinig ar an tsaol de bharr cleamhnais chaim, dar leis féin.

- 720 Níor mhaith an tionchar a bhí ag imeacht a fir ar mheanma a mhná. Agus í óg agus dóighiúil, go fóill - ina dóigh féin - agus an tachrán ciúin faoina cúram, agus gan chuidiú comharsana ar fáil aici, níor mhaith a dóigh, agus thoisigh sí a stánadh tráthnóna sa linn go rómhinic. Mar sin féin, níor lig sí a cuid trioblóidí isteach go huile agus go hiomlán uirthi féin.
- 725 Ba linn í linn fhód a dúchais a bhíodh ramhar le bric in amanna sa bhliain agus le heascanna amanna eile, rud a mhealladh slatiascairí agus póitseálaithe chuici i rith na dtréimhsí sin. Fríd am, d'éirigh sí mór le cuid acu seo, agus d'éirigh dóchas inti go n-éireodh léi lá éigin breith ar bhreac acu mar seort céile di féin agus mar seort leasathair dá mac chiúin. Mhair an bhreac-chuideachta agus an dóchas dá réir ar feadh fada go leor. Ba mhór ag fir na slat lúbach a ciall don abhainn agus don
- 730 dream a mhair inti, thigeadh corrdhuine acu ar cuairt chuici féin agus chuig a mac, agus thigeadh a leithéid sin corruair as séasúr féin.

- 'Ní thugann rud ar bith ach seal.' Tig deireadh le séasúr, le seal deas cuideachta chois linne nó tineadh, agus fá shuímh eile, agus tig deireadh le brí na hóige agus le dóighiúlacht dá fheabhas agus dá neamhchoitiantacht. Ar a sheal ansin, tig deireadh leis an dóchas féin. Baintear deireadh dúile de theacht ar chéile a shásódh gach dúil, a shásódh cuid acu, a shásódh beagán díofa, a thógfadh cian duit tráthnóna geimhridh, go dtí sa deireadh go mbaintear deireadh dúile de gach ábhar dóchais.
- 735 Ach níor tharla an bhaint deiridh dúile seo tigh mháthair athair mór an Rúballaigh gur éirigh sé féin ina shlataire theann urrúnta dea-chumtha dalta an athara a thréig é; agus ag fás aníos dó, is é a fuair
- 740 scoith na hoiliúna agus na tuisceana ar an dúlradh ciúin ina thimpeall.

- Chaitheadh sé a lán ama leis na hiascairí, agus gan ceist riamh a chur orthu, d'fhoghlaim sé a gceird, agus d'fhoghlaim go maith í. Dá mbeadh iasc san abhainn, ní chaillfí choíche le hocras é. An t-eolas uilig a bhaineas le dorú, le duáin agus le baoite idir bheo agus bhréagach, neadaigh an t-eolas sin go
- 745 domhain agus go daingean i seomraí a chinn. An ciúnas béil géag agus gaosáin a bhaineas leis an cheird agus lucht a chleachta, thug sé sin leis fosta. Agus is beag sin dá dtug sé leis.

- Is dream iad na hiascairí a bhfuil creideamh agus diagacht dá gcuid féin acu, agus ní bhaineann a gcreideamh agus a ndiagacht le breith ar an iasc amháin. Tá ciall acu do gach dúil bheo dá maireann fán abhainn. Tuigeann siad na feaghacha, coigeal na mban sí, agus lustan an ghrinnill féin.
- 750 Tuigeann siad an chorr éisc, an luchóg mhór uisce, an cruidín, agus an dobharchú; tuigeann, idir a gcuid dóigheanna, a n-iompar, agus a gcomharthaíocht.

- Ní beag a bhfuil le foghlaim faona rudaí sin uilig, agus ní gach mac nó nion a mbeadh sé de chumas iontu foghlaim dá leithéid a thabhairt leo. Rud eile de, ní chuimsíonn an focal 'foghlaim' a bhfuil i gceist sa chás: ar dhóigh, de réir an Rúballaigh, is cosúil le mar a ligfeá deamhan teacht anall chugat agus druidim go teann leat go rachadh sé a neadú féin ionat go domhain fairsing mar a ghníos an ceo ar choigeal na mban sí i dtús an fhómhair. Ansin, ní mór a dhiúl isteach san áireamh, i gcás
- 755 Athair Mór an Rúballaigh, thar neach daonna eile a thaithíodh an abhainn, gurbh fhairsinge i bhfad a chuimilt ama is anála le saol na linne agus na habhanna, ar an ábhar gurb iad a ba chúng-chomharsana chúl na sraithe tithe a ndearnadh nead dó iontu, an nead de bhrící is sclátaí inar chuirte a luí agus inar musclaítí é, inar chuirte éadach bocht garbh ar a dhroim agus bia garbh den scoith ina bhéal as laethanta a dhiúil chiúin anall. Agus sa mhullach san áireamh, cuirtear seo, gurb é féin agus a mháthair an líon iomlán dár fágadh de áitritheoirí daonna beo sa tsraith sin tithe chois abhanna
- 760 lena bheo óg ar fad chóir a bheith. Meastar anois an chiall a bheadh ag Athair Mór an Rúballaigh

don chreideamh agus don diagacht thuasluaite, fiú sular thoisigh sé a chur aithne ar na giofóga.

An dream cónaithe a d'imigh, d'fhág siad tost ina ndiaidh gan amhras. Níor mhair an tost ach tamall.
 770 D'fhág siad trioc agus troscán ina ndiaidh fosta, rudaí nár fágadh i bhfad ansin nuair a chuala na
 giofóga fá dtaobh díofa. D'fhág réiteach sin na ngiofóg, na tithe folamh go leor ar feadh seala ach ní
 hamhlaidh a mhair siad.

Tháinig áitritheoirí eile in áit na n-áitritheoirí a d'imigh, lucht cónaithe agus cuairte de chineálacha
 775 eile diomaite den chine dhaonna. Ní raibh an dream seo gan a gcuid trioc troscáin agus giuirléidí
 féin a bheith thart orthu; agus gidh, gur minic ciúin iad b'annamh ina dtost ar fad a ba mhaith leo a
 bheith. An laghairt, an eascann talaimh, an luchóg mhór, an broc ar ceathrúin - chan boc é ar mór a
 dhúil sa bhuanchónaí faoi sclátaí, an gabhlán binne, an scréaghóg reilige, an ialtóg agus í crochta as
 na reachtaí dá chosa, agus créatúir nach iad, chuir siad faofa go ciúin seascair idir na ballaí, faoi
 780 cháir urláir agus faoi adhmaid na ndíonta gan an-mhórán rómhoill i ndiaidh imeacht an dreama a
 d'imigh. Ba iad sin an darna dream dár fhoghlaím Athair Mór an Rúballaigh cuid mhaith fá chúrsaí
 an tsaoil: chan an dream a d'imigh ach an dream a tháinig ina n-áit. Fuair sé cuidiú san fhoghlaím
 sin ó dhream eile.

B'iomaí lá fliuch a chaith Athair Mór an Rúballaigh sna tithe sa tsraith a tréigeadh. Dalta bhunús na
 785 máithreacha, san am, char mhaith lena mháthair a mac barraíocht ama a chaitheamh ina cuideachta
 nó ar a hamharc. Chuireadh cumaí dá chuid agus tréithe áirithe dá chuid an t-athair i gcuimhne di
 fosta agus corruair musclaí corraí inti, agus thigeadh oibriú istigh ina béal mar a bheadh sí ag
 cognadh a teangan. Bean an-chráifeach a bhí inti a chreid nár cheart gasúr a chur na scoile; bhí scoil
 ar an chnoc san am, fear blagaideach léanta i gceann bata agus cailce inti, agus í gan ach faoi mhíle
 790 go leith ó shraith na linne, ach cé go bhfágfadh freastal a mic ar an scoil seo go mbeadh sé cuid
 mhaith den am as a radharc, ní ligfeadh a cuid cráifeachta di é a ligean chun oideachais nach
 ndéanfadh leas a anama ach a ghlanmhalairt - agus cá bhfios nach mbeadh sí féin sábháilte ina
 láthair feasta, i ndiaidh obair an fhir bhlagaidigh. Creidim gur thóg Athair Mór an Rúballaigh an
 droch-amhras údaí óna mháthair, mar is cuimhneach liom mála scoile an Rúballaigh a bheith curtha
 795 i bhfolach aige minic go leor. Bhí dóchas mór ag máthair an Rúballaigh as oideachas scoile, dóchas
 nár lonnagham riamh san mhac s'aici.

Lucht tógtha an mhuilinn agus na sraithe tithe mar neadacha dá lucht oibre, bhí cráifeacht láidir
 ghallda iontu, agus de réir na cráifeachta úd, is rud é an tsaothraíocht a dhéanann leas an anama. An
 800 mhuintir a chuirfí a chónaí sa tsraith tithe in aice leis an linn, ní bheadh sé inmhianaithe iad a bheith
 ag caitheamh a gcuid ama shaoir le stárógacht sa linn údaí. Mar sheift, mar sin de, a choisceadh a
 leithéid sin d'amaidí, agus réimsí amaidí eile a bhaineas le díomhaointeas is liúdramántas
 dúchasach, bheadh gort beag bídeach talaimh i gcúl gach tí, bhaistí 'gharradh' ar an ghiota talaimh
 seo, agus bheadh ballaí beaga brící thart ar na garraithe a cheanglódh gach teach lena gharradh féin,
 805 a scarfadh ó gharradh na comharsan é, agus a d'fhágfadh cosaint éigin ag an gharradh i gcoinne cuid
 den fhiadhúlraidh a bheadh ag beartú creiche de réir a ndúchais féin. Agus b'amhlaidh a bhí agus
 b'amhlaidh a tógadh.

Maidir leis an tsaothraíocht a samhláíodh, áfach, saothraíocht glasraí, idir phréamh, agus dhuilleoga
 810 glasa inite, ní tháinig an tuar go hiomlán faoin tairngreacht. I ndiaidh do na hoibrithe cur faofa sna
 tithe, is cinnte go bhfeictí corrdhuine, tráthnóna Sathairn, ag teacht amach as a chúldoras agus spád
 leis, agus cíocras saothraíochta glasraí le léamh ar a shúil, a choisceim, agus a cholainn; ach
 corrdhuine a bhíodh ann, agus ba dhuine chorr a bheadh ann de réir bharúil cuid de na comharsana.

815 Os comhair na sraithe, bhí bóthar cúng ann, ach ba bhóthar deas cothrom é as siocair a shuíomh a bheith chois na habhanna. Tharla go raibh cluiche bóthair ann, san am - agus tá sé ann leis - cluiche a dtugtar 'piléir' air.

820 Cluiche simplí atá ann, is liathróid iarainn deas chruinn é an piléar, a líonann bos fir go néata, agus níl le déanamh ag an imreoir piléar ach é a chaitheamh uaidh le brí go deas díreach sa dóigh go ritheann sé chomh fada agus is féidir leis suas an bóthar; san áit a stopann an piléar nó an áit a n-imíonn sé den bhealach, baintear glac féir de ghruaimhín an bhealaigh, lena chaitheamh mar mharcóir ar an áit agus ar an 'urchar' – is minic go fóill na hornáidí féir seo le feiceáil ar na bealtaí a n-imrítear na piléir orthu; an té ba lú urchar idir an dá dhroichead is é a bhaineas an 'scór' - an t-ainm atá ar aon chluiche amháin piléar.

830 De ghnáth, cuirtear geallta ar gach aon scór agus gach aon urchar. Seanchluiche traidisiúnta é seo chomh sean le púdar agus pábháil, ach ní fhacthas ar an bhealach abhanna seo é go dtáinig na scuitseálaithe: bhí siad an-dílis dó, agus maireann sé san áit ina ndiaidh.

835 Tarlaíonn sé teach beag deas leanna a bheith suite taobh leis an darna droichead; agus fóireann sé do na caiteoirí piléar agus dá lucht féachana dul ann fá am dheireadh na scór, ar mhaithe le tart a mhúchadh agus comhrá deas piléar a bheith acu. Sé lá den tseachtain a d'oibríodh na scuitseálaithe an tráth a raibh an muileann ina neart, ach gan lá iomlán le déanamh acu Dé Sathairn: agus ba mhó de smaointe faoina piléir ná de smaointe faoin tsaothraíocht glasraí a thigeadh i gcinn na scuitseálaithe agus iad ag coimhead lámh an chloig Satharn ar bith. D'fhág seo uilig nach dtáinig ráth millteanach ar shaothrú na bplandaí tábla i gcúl na sraithe tithe inar tógadh Athair Mór an Rúballaigh, le linn laethanta na scuitseálaithe.

840 D'imigh sin agus tháinig seo, áfach, agus i ndiaidh dá cuid comharsana scuitseála ar fad a bheith ar shiúl, agus an dream a d'fhostaigh iad a bheith tóir ar na fir ghorma faoi na haibhneacha móra dufaire sna tíortha teo, rith sé le máthair Athair Mór an Rúballaigh, maidin amháin, go mbeadh gnoithe aige le hord a hathara féin.

845 Amach léi de phreab fhada as a leaba agus luascadh mór oird ar intinn aici. Ba bheo dá hathair an lá sin, agus ba ghairid gur mhuscail an ceol a bhí a nion a bhaint as ballaí beaga na ngarraithe é; níorbh fhada ina dhiaidh sin go chéad lá a chodlata fada reilige. Ag tabhairt isteach an oird di tráthnóna bhí garradh mór amháin san áit a raibh naonúr.

850 Rinneadh moll ard de na brící rua an lá dar gcionn, agus bhí tús curtha leis an rómhar an lá ina dhiaidh sin. Is talamh méith é talamh de chois abhanna agus an fómhar dár gcionn, ba mhaith an barr a tháinig as de thoradh obair na mná seo. Ba í féin a rinne an saothraíocht ar fad, fiú i ndiaidh di céile fir a thabhairt chun tí.

855 Bhí a shliocht uirthi níor theach ocrach riamh a teach gur tugadh í féin chun siúil. Preátaí, piseanna, meacain idir dhearg agus bhán, cainneanna ramhra, oinniúin agus ceann linbh de thoirt iontu, cál agus ceirtlíní iontu chomh mór le saosteog, agus duilleoga orthu a shéidfeadh feothan deas fuar ar thosach do chinn lá samhraidh, tornapaí chomh mór le bolláin, scaillíuin a chuirfeadh cigilte faoi do smigead - sin cuid de thoradh an gharraí mhóir sin. Ba fhómhar é seo a bhaintí go ceann blianta 860 agus ba ghearr gur toisíodh a bhaint úsáide as cúpla ceann de na tithe tréigthe mar árais stórála.

Agus Athair Mór an Rúballaigh ag fás aníos ba ghnách leis lámh bheag chuidithe a thabhairt dá mháthair thall is abhus sa gharradh, agus nuair a tháinig sé i méadaíocht, ba mhian léi fear maith

865 spáide a dhéanamh as, agus ba chosúil gur ionchas siosmaideach go leor aici seo, ach ní mar a shíltear a bhítear.

870 Dalta a athara roimhe, cá bith nádúr a bhí ann ní thiocfadh a mhealladh chun spáide, agus lá gréine ar bith a dtiocfadh tairbhe a bhaint as tréimhse saothair sa gharradh mhór, b'fhearr leis in airde ar an mholl brící rua, agus é ar a ghogaidí ar an tsiabh bhréige seo ag amharc uaidh in airdí éagsúla, nó
875 ina shuí ar bhruach na linne, a dhá chois ar sileadh leis an bhinn bheag ghainimh, agus a shúil dírithe go domhain san uisce agus é ag déanamh machnaimh dó féin faoi shaol na habhanna idir chlocha mar chnoic ar an ghrinneal, lustan mar chrainn agus choilte, bric agus eascanna mar thaitealaithe diamhracha i ndomhan faoi thoinn. An meannán gabhair a d'fhág na giofóga acu, ba mhinic le linn a óige agus na haimsire ar mhinseach bhainne féin í, ba mhinic an gabhar seo ina phearsa chuideachta go hard ar an tsiabh brící ina shuí in aice Athair Mór an Rúballaigh. Thuas ansin a bhí an bheirt, lá, nuair a chonaic siad feic nach raibh siad ag dréim léi.

Oíche 7

880

Lá breá buí samhraidh amháin agus an bheirt acu in airde amhlaidh, cad é a thiocfadh aniar ar an abhainn, agus thart leis an mhothar mhór bogshifíní, ach coite agus beirt eile ar bord, fear agus madadh. Ag teacht isteach sa linn daofa, thoisigh na geáitsí forráin agus comharthaíocht mhór rítheacha ag fear na gcéaslaí - diúlach urrúnta, rud a thug ar an bheirt eile a theacht go bruach na linne, áit ar caitheamh rópa beag chucu, sular cuireadh in iúl daofa gur theastaigh comhrá beag ó lucht an bháid, obair a thiocfadh a dhéanamh ar an bhruach ach an coite a bheith feistithe de fhréamh éigin sa talamh ansin go ceann tamaill bhig. Rinneadh an feistiú agus fuarthas cuireadh san chaint a bhí san chomhrá ina dhiaidh.

890

Ní rachadh ar bord, áfach, de lucht an tsléibhe brící ach Athair Mór an Rúballaigh amháin. Sheol an triúr leo go suaimhneach a fhad leis an chora leath bealaigh idir an dá dhroichead. Rinneadh an darna feistiú fán chora, agus cuireadh tús leis an darna comhrá, i measc na gcrann ard ollmhór a sheasann fá na bruacha san chuid sin den abhainn.

895

Le scéal fada a dhéanamh gairid, fuair Athair Mór an Rúballaigh amach fríd an darna comhrá gurbh é a athair a bhí aige ann, a tháinig ar cuairt chuige as na maolchnoic, tamall maith de mhílte suas an abhainn. Is amhlaidh a bhí eagla anois ar an athair as na maolchnoic, eagla roimh a iarbhean, ach ba mhaith leis muintearas éigin a shnaidhmeadh lena mhac agus a mhaith a dhéanamh air, dá mb'fhéidir e. Shiúil an t-athair agus an mac go suaimhneach ar dhoirling chogarbhéalach shiosarnach geal-liath na cora, faoi scáth ard na gcrann fáibhile crón is glas, agus i láthair na mbollán a bhí ag éisteacht giota anonn uafa ansin leis na cianta cairbeacha, agus iad go coim in uisce a rachfadh an t-súil go grinneall ann, agus a tchífeadh le sult spórt uilig na mbreac óg solasmhar.

900

905

D'fhág athair Athair Mór an Rúballaigh an chora, ar ghearán iarainn a bhí i bhfolach ag na gíofóga ansin dó; agus thug an mac bródúil aghaidh ar an bhaile ina bhád úr, agus a chara úr conda ina chuideachta ann. B'éigean dó a shoitheach a choinneáil faoi cheilt ar a mháthair go ceann fada go leor, mar bean an-chráifeach a bhí inti; fuair sí amach faoi i ndiaidh an turais a rinne sé chuig na maolchnoic, turas in aisce, agus ní mó ná sásta a bhí sí, ach sa deireadh ghlac sí leis go raibh bádóir déanta dá mac, gidh nach gcuirfeadh sí féin cos ar chlár dá ghléas deas taistil uisce, choíche nó go deo.

910

915

Maidir leis an mhadadh, coileán de bhrocaire dhubh, a bhainfeadh airde do ioscaide amach an lá mbeadh sé i mbun a mhéide, rinne sé comhairle a athara ina thaobh, a chur in iúl gur bhronntanas ó na gíofóga a bhí ann - ní raibh dúil ag an mháthair sna madaí. Madadh deas modhúil a bhí ann, mar a tharla; agus ba úsáideach fán tsraith é i gcoinne na luchóg mór. Roghnaíodh ceann de na tithe tréigthe mar áras cónaithe dó agus a theach beag féin aige taobh istigh den teach. Chuir Athair Mór an Rúballaigh aol ar na ballaí dó agus ceann tuí de fheaghacha na habhanna. Baineadh mórchroitheadh as a ruball an chéad lá a bhfaca sé é.

920

925

Is ceist chigilteach í, ceist cheartseilbh talaimh is fóide cónaithe sa tír seo, ceist a tógadh cúpla iarraidh le linn do Chualacht Bhricreann a bheith i ndáil chomhairle, agus chríochnaigh sé gur ghéill an Chualacht do mheas na ngíofóg i gcás na ceiste. Is dream an-chráifeach dream na ngíofóg, agus de réir na diagachta s'acusan, ní le duine nó le clann, nó le dream ar bith an talamh, ach is leis féin é, nó le bheith níos cruinne faoin mhíniú, is leo féin iad féin: is é sin le rá, go bhfuil call le cúrsaí anama a chur san áireamh agus an talamh i do cheann mar rud a thuigfeá mar ba chóir, agus i dtaca

le gnoithe anama i gcás an talaimh, chan anam leathan amháin atá ann, agus é sínte go snasta idir na farraigí; ach an-mhórán acu agus méideanna éagsúla iontu idir airde agus leithne; agus faoi mar a thig cuid mhaith de chruth agus obair an duine, an choileáin, agus an tsearraigh as mianach a
 930 anama, is amhlaidh atá cúrsaí sa tulach, sa tsiabh, sa mhaolchnoc, sa ghleann agus sa bhrúach fhada abhanna.

An mhórshaothraíocht a mholtar de bharr machnaimh ar an diagacht ghallda a luaíodh roimhe seo, mar sin de, is obair an-pheacúil, ar a laghad, a leithéid de útamáil de réir cuid diagachta na ngiofóg.
 935 Drochobair i leith comhanama atá i gceist le rud peacúil ar ndóighe.

Ba iad na gíofóga, mar atá a fhios ag an tsaol mhór, a chéadlonnaigh an tír seo; agus ag teacht anoir daofa ina longa deasa donna leathair leathanbholgach, thar na barróga geala agus na dúthonna creathanacha, mar aon lena gcuid gabhar capall asal is madadh - dream ceathair-chosach, a raibh
 940 cuid mhór ina measc, nár aclaigh beathach dá gcineál cos roimhe sin ar ár dtalamh - dá mba linn féin é - dá mbeimis ann rompu - más scéal fíor go raibh giuirléidí agus uirlisí go leor dá gcuid á n-iompar acu anall, agus ábhar agus ealaín leo a dhéanfadh a thuilleadh, ní mó ná atá sé fíor mar scéal nach raibh ach oiread agus spád amháin leo.

Maidir leis na cineálacha ceathair-chosacha, ní miste cuid de na sonraí faoi scéal a staire anseo a ríomh go hachomair. Roimh chéad turas seo na ngiofóg, ní chualathas go fóill gargcheol an asail tráthnóna ar chluain; ní fhacthas an meannán móraclaí cosdaingean ag faire uaidh ar bhinn sléibhe; níor smaoiníodh ar chruinniú rásaí capall nó cú; agus ní raibh a oiread samhlaíochta i gceann ar bith beo, a gheobhadh greim ar an iliomad cineál de mhadadh mar a bhfuil tafann iontu san lá atá inniu
 950 ann, nó a oiread samhlaíochta agus a chumfadh an ceathrú cuid díofa, idir thoirt, dhath, fhad, chuidiú, ealaín, chrostacht agus chomhairle chiúin. Bhí madaí ann roimh theacht na ngiofóg, ar ndóighe, ach tháinig sinsear na mbrocairí i dtír leo, agus sinsear na madadh cearnógach, agus níl ansin ach mionsampla; bhí madaí ann rompu a raibh muintearas acu leis na mic tíre - dream a bhí i gcónaí ann - an madadh caorach agus an gearmhhadadh san áireamh - cé go bhfuil cosúlacht
 955 brocaire ar an ghearmhadadh, agus cuid de na smaointe agus cleasanna céanna aige, ní fíorbhrocaire é.

I dtaca le cúrsaí spáid agus cúrsaí saothraíochta mar a bhaineann siad le cúrsaí seilbh talaimh, tá cúpla castacht sa scéal, nach mór aird a dhíriú orthu, is é sin an scéal mar a bhí sé á nochtadh féin i
 960 saol Athair Mór an Rúballaigh agus i saol a mháthara, agus mar sin de, an scéal mar a bheadh anáil uaidh ar shaol agus dhúchas an Rúballaigh féin, agus ar imeachtaí Chuallacht Bhricreann níos faide anonn. An chéad cheann de na casachtaí sin, baineann sé le diagacht agus dearcadh na ngiofóg.

Iar dtréigean fear sin-seanathair an Rúballaigh a bhean, mar a hinsíodh cheana féin, bhíodh lucht slat agus dorú mar chuideachta fear thall is abhus istigh aici, agus ba mhór a chuaigh a gcuid teagaisc chun tairbhe do mhac an fhir a d'imigh ar ais chuig na maolchnoic agus chuig a mháthair ansin. Níorbh iad na fir duántachta seo amháin, áfach a thigeadh ar cuairt chuici agus á ngoradh a dtóineanna os comhair na tineadh s'aici, le linn na laethanta agus n-óicheanta seo a bhfuil suim iontu fá láthair. Thigeadh na gíofóga chuici chomh maith, agus ní bhíodh sí i muinín na bhfear, mar
 970 a bhíodh i gcás na ngiofóg, ar an ábhar go mbíodh mná agus páistí na bhfear gíofóige sa láthair fosta.

I gcuideachta beirte de na gíofóga seo, oíche amháin, i dtús an fhómhair, cuireadh ceist uirthi faoin gharradh mhór fhada a bhí aici. Fuair an bheirt fhear an scéal faoin talamh seo uaithi - ní bhíodh na
 975 mná gíofóige istigh léi san oíche.

'B'fhéidir nár cheart domh seilbh a ghlacadh ar thalamh nach liom féin,' ar sise, nó a leithéid sin de chaint.

980 B'in é an t-am a bhfuair sí eolas ó na gíofóga féin faoin dearcadh a bhí acu faoi chúrsaí talaimh agus a sheilbh. Chuala sí roimhe sin, gan amhras, faoin dóigh nár mheas siad ceart seilbhe ar thalamh a bheith aon duine, ach fuair sí tuigbheáil níos fearr ar an dóigh smaointeoireachta s'acu, ó tharla iad a bheith mór léi, agus ina cuideachta le linn ceist seilbhe talaimh a bheith á plé. Fuair sí amach gur gadaithe ag na gíofóga gach dream áititheoirí dá dtáinig i dtír ina ndiaidh, agus gur ábhar gáirí acu na gadaithe a bheith ag goid óna chéile agus ag troid agus ag dortadh fola ina slaoda thar rud nár
985 cheart a bheith mar sheilbh ag duine nó ag dream ar bith. Fuair sí amach nach raibh baint ar bith ag an talamh le huaisleacht an duine agus nach raibh baint ar bith ag an duine le huaisleacht an talaimh. Thuig sí daofa. Thuig a mac tostach sa chlúdaigh daofa chomh maith céanna, mar mura raibh mórán ar siúl ag an bhéal ar an té sa chlúdaigh, bhí a mhalairt de chás ann ó thaobh na gcluas a bhí á gcaitheamh aige istigh ansin.

990 Ach ina dhiaidh sin is uile i gcás diagacht na ngíofóg agus a gciall do chúrsaí talaimh, thréaslaigh siad a beart léi, an beart a d'fhág léar breá talaimh bhreise le saothraíocht aici. Baineadh na gáirí astu ag smaoineamh siar daofa uirthi féin agus ar a hord á luascadh aici. Níor leasc leo riamh nó ina dhiaidh sin cothú éigin a dhéanamh as cuid de thoradh an gharraidh mhóir, cothú daofa féin nó dá
995 gcuid ban is páistí. Agus níor fhan siad ina bhun sin, mar fhreagairt, ach beart eile a mholadh a chuirfeadh go mór le barr an talaimh a bhí sí a shaothrú gan cheart. Torthaí milse a shaothrú ann a mhol siad, agus chuir siad comhairle mhaith uirthi faoin dóigh le tabhairt faoi.

1000 De ghnáth, an té a chónaíonn i dteach, i sraithe tithe, bíodh sé i sráid i mbaile mhór, nó i sráidbhaile, nó bíodh sé i ngleann, i mbun maolchnoic, nó ar bhruach abhanna, nó in áit ar bith eile faoin tuaith, níl sé ar dhóigh ar bith intuigthe gur leis an té sin, mar sheilbh, an teach, de réir dlí, nó péirse ar bith den talamh ar a bhfuil an teach suite. Is amhlaidh a bhí i gcás sin-seanmháthair an Rúballaigh: ba le duine amháin faoi leith a teach, duine a bhí i ndiaidh imeacht sa tóir ar ghormáin oibre dó féin sna tíortha teo, ba leis sin amháin an tsraith tithe agus a raibh de thalamh is de dhúlradh ina thimpeall
1005 agus faoin dúshraith faoina bun: ba leis, de réir dlí.

Anois, an dream seo, a shíleann gur leo féin amhlaidh tithe, talamh, dúlradh, fiadhúlradh, agus beatha phlandúil, bíonn i gcónaí codanna den tseilbh dhleathach níos cúramaí ná a chéile acu: dalta a measa ar dhaoine, is luachmhara leo earra amháin ná an dara hearra. Na stráicí caola talaimh chois na habhanna idir an linn agus an chora, cé gur talamh méith a bhí iontu, ní thug an dream seilbhe,
1010 an oiread sin airde orthu ná ar a mbíodh ar siúl orthu. D'fhág sin faill ag na gíofóga theacht a dhéanamh cónaí shealadaigh i measc na gcrann coill agus béithe de chois abhanna, agus a bheith ar a suaimhneas ansin, gan call a bheith faoi imní faoi chur isteach ón tsíothmhaor nó ón tsaighdiúir, nó ó chú ar bith eile a thiocfadh an dream seilbhe a dhreasú iontu féin agus ina gcuid páistí. An chuid ba mhó den am, sna laethanta údaí, thiocfadh idir chapail ghabhair asail agus an dream a
1015 thug leo iad a bheith ina sáimhín suilt i ngaobhair na linne agus faoi chuid mhaith den fhearann abhanna a fhad leis an chora. Ní bheadh dul acu theacht ar a leithéid de shult nó shuaimhneas san lá atá inniu ann. Maidir leis na laethanta údaí, a raibh sin-seanmháthair an Rúballaigh ina cónaí lena mhac ansin, an chaoinfhulaingt a bhain leis na stráicí caola a luaíodh, ní bheadh dréim léi san chuid de fhearann na habhanna a roghnaigh an dream seilbhe mar fhód chónaithe daofa féin. Idir an dá
1020 dhroichead, ar thulach íseal, bhí ceann amháin de na hárais chónaithe seo. Ba leis an chlann a thóg an muileann é.

Lucht tógtha na muileann, ar ndóighe, ba de bhunadh na Seaspúnach iad, rud nach ndearna siad dearmad de. Cé nár bhain siad de réir fola le huaisle na Seaspúine, thug siad iarraidh aithris mhaith a dhéanamh ar na huaisle sin agus tithe daofa féin á dtógáil acu sa tír seo. Ballaí a mbeadh airde

- 1025 crainn chéadair iontu, díon a mbeadh lán cairéil de sclátaí air, fuinneoga agus doirse a rachadh fathaigh agus eilifintí isteach orthu, laftáin gona ndíonta beaga féin ag gobadh amach as aghaidh an tí thall is abhus, fiche cinn nó níos mó de sheomraí agus áit do lucht bainise i ngach ceann acu agus síleálacha chomh hard os do chionn agus go mbeifeá ag súil le healtaí géanna a bheith ar eiteog faofa, ascaill leathan mar chosán chuig an phríomhdhoras, aníos ó urlár an ghleanna, agus í faoi
- 1030 scáil an bealach ar fad ag crainn den chuid is airde, crainn cnó capaill is crainn chastáin, a líonfadh a dtoradh tréad barraí rotha go béal i ndeireadh an fhómhair, crainn darach a bhainfeadh uair an chloig de dhreapadh as an ghasúr ba ghaiste agus ghreamaithí géag dul go barr iontu - aige sin cuid dá mbaineann le teach a thógfadh duine den dream a bhfuil muid ag trácht orthu. Ba theach mar sin a thóg tiarna an fhearainn seo, cé nár thiarna ar bith é, nó cuid de thiarna. San am a bhfuil mé ag
- 1035 trácht air, áfach, de bharr fear an tí a bheith ar shiúl a lorg gormán oibre dó féin, agus a chuid mac a bheith gan teacht ar ais ón chogadh mhór, ní raibh dá chlann fán teach uilig ach a bhean agus a nion. Agus sin faisnéis faoin líon tí nach raibh ar eolas ag máthair Athair Mór an Rúballaigh gur chuir duine de na gíofóga ar fáil í di, an oíche a rabhthas an chaint ann faoin gharradh mhór s'aici. An Tarbh Ceannbhán, a thugtaí ar an té a dtáinig an fhaisnéis seo uaidh, agus ba mhaith a d'fhóir a ainm
- 1040 dó - de réir Mháthair Mhór an Rúballaigh.
'Diomaite de na hadharca,' ar sise 'an toirt a bhí ann idir chliabhrach agus ghéaga, ba tharbh millteanach de dhiúlach é, agus an aghaidh mhór leathan chomh geal le babhstar faoi lán gealaí.'
'An bhfuil a fhios agat rud maith a ba cheart duit a chur san gharradh sin s'agat, rud a chuideodh leat i ngnoithe na n-iascairí, agus rud a d'fhágfadh a mhalairt de stuif a bheith agat lena smearadh ar
- 1045 do chuid aráin seachas an t-im?' arsa an Tarbh Ceannbhán, sular thost sé bomaite beag. 'Crann beag Cuiríní Dubha. Is cumhachtach an boc é an cuirín dubh i gcoinne goiríní is neascóidí agus tinnis fola de gach seort, agus is maith é fosta faoi choinne an fios a bheith ag teacht chugat in am go bhfuil duine do do leanstan. Agus is maith mar bhaoite eascainne é chomh maith céanna.' Thost sé arís. 'Agus thig liomsa a rá leat, ar an urlár créafóige seo, anocht leat, cá bhfaighidh tú a leithéid.'
- 1050 Mar sin a léirigh Máthair Mhór an Rúballaigh an dráma beag, ar scor ar bith. Fuarthas amach cá bhfaigheadh sí a crann beag Cuiríní Dubha, agus cuireadh comhairle uirthi faoin dóigh ab fhearr agus faoin am ab fhearr a dtiocfadh an chreach a thógáil.
I gcúl an tí mhóir a rabhthas ag caint air, tá úllghort mór, agus le linn na laethanta údaí, níorbh amhlaidh nach raibh ach úllaí amháin ag fás ann. Piorraí, plumaí, aibreoga, agus daimsíní dúchorca
- 1055 lonracha, bhíodh siad uilig á n-aibiú ar géag san ghort údaí agus a oiread sú iontu agus a líonfadh seapáin bainise agus a mhúchadh tart i bhfathach, ach tú theacht orthu san am cheart den bhliain. Ní raibh ansin ach obair na gcrann mór; ní raibh na crainn bheaga ina dtost ach an oiread. An teanga fhada lúbach a shantódh an spíonán glas, an sú craobh, an póirín sneachta, agus an cuirín súmhar dubh ar a thriopall, b'fhiú go mór di dul a sheilg ar imeall úllghort an tí mhór sin. Níor úllghort gan chosaint é.
- 1060 'Ar ndóighe,' arsa an Tarbh Ceannbhán, mar a tháinig a chuid focal fríd bhéal Mháthair Mhór an Rúballaigh, 'tá na ballaí mór arda sin idir tú agus do chreach. Is beag sin de.'
'Tá gloine briste na gcéadta buidéal de ghach dath ar cheann na mballaí mar a bheadh gruaig chnámhchoscrach ann. Is beag sin de.' 'Agus tá an dá chú ann.' Thost sé. 'Is beag sin de.'
- 1065 'Ar ndóighe, ní smaoineofa féin ar thabhairt faoina leithéid d'eachtra. Ach is méanar duit gearrbhodach láidir lúfar de mhac a bheith agat, boc nach loicfeadh ort choíche nó go deo, agus nach ndéanfadh níos lú ná a sheacht ndícheall le do chreach a thabhairt ar ais chugat. Is méanar duit an méid sin.'
- 1070 Níl a fhios agam cad iad na cumaí a bhain an chaint seo as Athair Mór an Rúballaigh, nuair a tháinig sé chun tuigbheála chuige gurb é féin an gaiscíoch a rachadh sa bhearna bhaoil ar mhaithe le tom cuiríní dubha a sholáthar do gharradh a mháthara nár léi féin, nó ar bhain sé sásamh as deis a bheith aige creach a thógáil ó na creachadóirí ach ba iontach liom a chluinstin nár loic sé.
'Ar ndóighe,' arsa an Tarbh Ceannbhán, 'ní ina aonar a rachas sé a dh'imirt a bhearta agus mhiodóg

ina chrios agus a spád ar a ghualainn.'

1075 Sin í an chait a bheireas sinn chomh fada leis an darna castacht. Cá bith fá ghnoithe claidhimh
miodóige nó tua catha, nach raibh sé sa nádúr ó dhúchas ag Athair Mór an Rúballaigh an gléas
tochailte is rómhartha a sheachnadh thar ghléasanna an tsaoil?'

'Nár lige a bhfuil de rudaí beannaithe i dtalamh, i gcrann, nó in uisce reatha, gur ina aonar a
rachadh sé. Imeoidh mo níon féin ina chuideachta. Is sona an aimsir seo i dtús an fhómhair i gcóir
1080 plandaí a bhaint ó phréamh. Agus tá mo níon féin in áit na garaíochta le go gcuirfí sí oiliúint cheart
ar fáil dó roimh ré sula dté siad i gceann a dturais creiche. Nach méanar dó!'

'Mo dhearmad, níor luaigh mé an gruagach.' -----

D'inis an Tarbh Ceannbhan scéal an ghruagaigh, ansin. Breacfaidh mé leagan achomair dar inis sé.
I gceann de na tíortha teo, tharla go raibh na Seaspúnaigh agus dream as tír eile ag iarraidh ór a
ghoid ar na gormáin a bhíodh ina gcónaí ansin ar feadh na gcianta cairbeacha. Ní raibh na
1085 Seapúnaigh ná an dream eile gorm, rud a d'fhág ceart acu, dar leo féin, ar mhaitheas ar bith dá
mbeadh teacht air sa tír, mar ní bheadh a leithéid tuilte ag dream gorm ar bith. Nuair a labhair an dá
dhream nár ghormáin faoi ghnoithe an ór, fuair siad amach an dream nárbh iad féin, gur mhaith leo
an t-ór, rud a d'fhág gur thoisigh an dá dhream a dh'iarraidh an ruaig a chur ar a chéile as an áit a
1090 raibh an t-ór.

An teach mór a raibh muid ag caint air, tháinig litir chuige lá anall as Seaspúin a mholadh gur
cheart an mac ba shine sa teach a chur anonn i long chuig an tír the ina raibh an mhíthuiscint faoin
ór, sa dóigh go dtiocfadh leis cuidiú leis na Seapúnaigh chróga ansin a dh'fháil an óir a ba cheart a
bheith acu agus a chur múineadh ar an dream eile. Ó tharla athair an mhic seo a bheith i dtír the a
1095 bhí in aice le tír an óir, agus ó tharla gur boc é an mac a raibh dúil aige in obair ar bith a chuirfeadh
múineadh ar dhream ar bith a mbeadh teagasc dá leithéid de dhíth orthu, in ainneoin thuairim a
mháthara, thug sé aghaidh ar an bhaile mhór an lá i ndiaidh lá na litreach, áit ar cheannaigh sé an
gearrbhríste agus an hata coirc dó féin, mar aon lena ainm a chur ar leaba luascach dá raibh ar an
long a raibh sé ar intinn ag a caiftín lód stócach a thabhairt leis a fhad le tír an óir, áit a raibh
1100 ruaigeadh le déanamh acu. Chiúnaigh sé an mháthair le caint faoi chuairt a thabhairt ar fhear an tí
aon uair amháin agus a bheadh an ruaigeadh déanta agus an múineadh curtha. Gheall sé fosta, go
mbeadh sé ar ais sa teach mhór roimh lá breithe a dheirféar, bean a raibh sé an-cheanúil uirthi, agus
brontannas deas leis as tír an teasa fána coinne.

'Ba cheart é féin a ruaigeadh ó dhoras an tí mhóir le scuab coise fada,' arsa Máthair Mhór an
1105 Rúballaigh.

Iar dteacht i dtír don long, agus i ndiaidh turais fhada ar mhuin eilifintí, shroich na stócaigh chróga
longfort a muintire féin, ar imeall dufaire ollmhóire, bronnadh bata basúngú - crann de chuid na
háite - bronnadh ceann an duine orthu, agus i ndiaidh bhrachán na maidne dár gcionn, siúd de
ruathar amach gach mac i gceann oibre lena bhata basúngú. Dá fheabhas, áfach, an bata basúngú,
1110 agus cumas agus cíocras gnoithe na stócach, theip glan ar an iarracht, níor ruaigeadh an dream a bhí
le ruaigeadh, ní bhfuarthas an múineadh agus ní bhfuarthas an t-ór do phócaí na Seaspúnach; agus
mar bharr ar an donas, b'éigean díofa dul i bhfolach sa dufair, áit a dtáinig ocras agus corrshaghead
agus corrhionna nimhe as fadphíopa séidte orthu, de theilgean chliste gormán beag a bhfuil
neadacha acu go hard sna crainn, istigh ansin. Níor bailíodh riamh iad siúd as siocair a ísle go
1115 talamh atá siad. Lá de na laetha, dár chaith mac seo an tí mhóir, i measc mórchrainn na
mionghormán, agus a shúil, a bhéal, agus a ghaosán ar a ndícheall i gceann oibre ar mhaithe lena
bholg agus a ghoile, cad é a tchífeadh sé ag bun crainn basúngú, agus é ina chnap codlata, ach gasúr
gruagaigh ghoirm. Ba ghearr go raibh sé ceangailte de bhata fhada basúngú aige agus é féin agus
cara leis ar gach aon cheann den bhata, agus an gasúr gruagaigh ghoirm á n-iompar go gasta as an
1120 dufair acu, agus gach aon scread caointe ón chréatúr a bhí cinnte, is dóiche, go raibh sé ar tí a bheith
á ithe. Bhí an t-ádh dearg orthu nach raibh siad ró-dhomhain istigh sa dufair agus nach gcuala
máthair an ghasúir caoineadh a mic in am. Tháinig sí gan mhoill, ach ní thiocfadh sí amach as an

dufair go thitim na hoíche, agus faoin am sin bhí idir fhuadaitheoirí agus mhac gruagaigh ar shiúl ar mhuin eilifintí.

- 1125 Dá mhéad dá raibh de ocras timpeall an ghasúir ghruagaigh ghoirm, níor itheadh é. Is peata modhúil go leor an gruagach agus é in aois a leanbaíochta mar bíonn a dtuismitheoirí an-cheanúil air, go fiú, sa dóigh go milleann siad é in amanna. I gceann a méide, is beathach uafásach é, má bhaintear as é. Ba amhlaidh i gcás an ghasúir seo, is é sin é a bheith deas modhúil, cé gur mhinic a mhúsclaíodh sé lucht an longfoirt lena chuid caointe.
- 1130 An gasúr gruagaigh ghoirm seo, nár itheadh, baineadh droch-úsáid eile as. Rinneadh brontannas de. Bhí a fhios ag mac an tí mhóir, nach mbeadh cead aige, an bronnntanas a sheoladh uaidh ar an ghnáthdhóigh, ach i ndiaidh a mhachnaimh, níor fágadh gan seift é, agus chuaigh sé a chaint le fear a bhéarfadh chuig na gíofóga é. Is tearc tír gan a chuid gíofóg agus is amhlaidh a bhí an tír the seo. I gceann míosa i ndiaidh a chuid cainte leis na gíofóga gorma, shroich an brontannas a dheirfiúr fá chúpla lá dá lá breithe. Ba ghíofóga dár gcuid féin a rinne an seachadadh - bíonn teagmháil agus muintearas eatarthu ó thír go tír, ar ndóighe. Nuair a d'oscail an deirfiúr cás na bpoll cruinn, líon a croí le lúcháir agus le grá dá dheartháir a thuig sí a bheith ag smaoineamh uirthi agus ar an rud a ba mhó a thaitneodh léi mar bhronntanas breithe, agus é na mílte mílte de mhíle ar shiúl uaidh faoi thalamh na dufaire ollmhóire. Níorbh amhlaidh do chroí na máthara, an tráth ar bhain sí an cúldoras amach - ní thiocfadh gíofóg chuig an phríomhdhoras, ar ndóighe. Fuair sí scéal an ruaigthe nár tharla, cúpla lá roimhe seo; fuair sí amach gur bheo dá mac an lá ar chuir sí uaidh an bronnntanas - rud a chomhlíon geallúint amháin dá chuid; ach ar an taobh eile den leathanach, fuair sí scéala go raibh na buíonta a chuaigh amach a chur múineadh ar dhream a shantaigh ór nár cheart daofa a shantú, go raibh na buíonta calma ar thit sé ar a gcrann lucht na sainte éagóra a ruaigeadh, go raibh siad féin anois á ruaigeadh agus á mbrú isteach san dufair; agus ina theannta sin, bhí scéala ann nach bhfuair sí, scéal fir a tí, fear nach dtáinig scríob scríofa uaidh le dhá mhí. Bhí a cuid mac eile ar shiúl chuig an Chogadh Mhór fán am seo, imeacht a d'fhág nach raibh de lucht cónaithe fán teach mhór anois ach beirt bhan agus gasúr gruagaigh ghoirm nach raibh ciall aici go fóill dá chuid dóigheanna. Cailín soineanta go leor a bhí sa níos nach dtuigfeadh na cúrsaí seo go rómhaith.
- 1150 D'fhóirfeadh sé i láthair na huaire caint a dúirt an Tarbh Ceannbhán i dtaobh an ghruagaigh ghoirm de réir mar a bhí sí bainteach le heachtra an chrainn bhig cuiríní dubha. Macasamhail seo de chaint:- 'Ní gasúr gruagaigh atá ann anois le fada, ar ndóighe, agus istigh i gceann thoir an úllghoirte a tógadh a bhothán cíbe, agus maise, is taobh istigh de bhallaí arda is fearr é féin agus a áras codlata.' Fiafraíodh den Tarbh Cheannbhán fá dtaobh de nádúr an ghruagaigh ghoirm. Fuarthas a leithéid seo de chaint uaidh de bharr an fhiafraithe sin:- 'Ara, tá siad mórán mar atá na gruagaigh s'againn féin, ach giota níos mó agus níos láidre, agus gruaig an-chatach orthu. Caint éagsúil eile atá acu, áfach, caint cineál cosúil leis an chaint atá ag na sciatháin leathair, ach gan screadaí go dtige fearg orthu. Níl scríobh acu, ach go díreach dalta na muintire atá againn féin, dhéanfaidh siad pictiúr deas duit le bata dóite. Tá siad fíormhaith ag teilgean cloch. Déanfaidh muid hata deas péatair dó, ní fhóirfeadh ceann stáin cúis faoin ghealach.'
- 1160 Is leor sin mar chúlra do imeachtaí Eachtra an Chrainn Chuiríní Dubha, eachta nach beag a baint leis an bhob a bhuail mé féin agus an Rúballach ar an tsíothmhaor a neadaíodh go fealltach inar measc, agus nár mhiste é a bheith mar lón ag gruagach de dhath ar bith. Charbh ionann agus an dream sa tír the, cuireadh múineadh ar an bhodach sin agus go hindíreach ar an dream a roghnaigh a chur orainn: cuireadh sin, a bhuíochas le Sud agus le Cuallacht Bhricreann.
- 1165 Maidir le hinsint na heachtra, ní miste, tchítheas domh, ligeann orm féin gur mé féin Athair Mór an Rúballaigh. Tá cúpla siocair agam leis sin: an fear a thug faoin eachtra, mar a cuireadh in iúl roimhe, ba fhear tostach é, boc nach bhfóirfeadh mar ghléas mínithe imeachtaí go rómhaith, agus boc a mbeadh a chuid cumáí faisnéise doiligh go leor a chur á n-iompar i gcaint scríofa; cúis eile atá ann gur féidir fríd mo bhrú féin isteach san eachtra, gur doimhne an tuigbheáil a gheobhainn féin ar na cúrsaí, agus gur doimhne agus gur soiléire tuiscint an léitheora fosta; agus an chúis dheireanach

gur soiléirde agus gur deisde páirt an chailín gíofóige san eachtra agallamh de sheort éigin a bheith ar siúl aici lena chéile eachtra thall agus abhus.

- Cuirimis tús le cúrsaí an mhaidin i ndiaidh gur mhol an Tarbh Ceannbhán do mháthair
 1175 Athair Mór an Rúballaigh crann beag deas cuiríní dubha a sholáthar di féin as úllghort an tí mhóir, agus gur gheall sé cuidiú ón níos s'aige féin san obair. Ba mhór é an cuidiú.

Eachtra An Chrainn Chuiríní Dubha

- 1180 Chuir mé ceist uirthi cad é an t-ainm a bhí uirthi. Níor thuig mé a freagra. Chum mé ainm di. Bhí dúil aici ina hainm úr.

- An chéad mhaidin, chuaigh muid a shiúl le chéile. Lean muid an abhainn síos siar a fhad leis an chora. Thaispeáin sí dubh an sruthán rúnda. Rinne duine éigin an sruthán rúnda. Agus do bhád ar an tsruthán seo, thig leat dul i mbéal dhorchas sa talamh agus teacht thart chuig cúl an tí, cúl an tí mhóir. Sin an áit a bhfuil an t-úllghort. Ba í Coinneal a thaispeáin sin uilig domh le caint agus le pictiúr
 1185 dheas. Is cailín deas í agus is deas a cuid pictiúr.

- Shiúl muid thart ar an chora gan bhróga. Rinne duine éigin an chora le clocha fadó. Dabhach mhór folctha atá ann ar dhóigh, ach ceann an-deas le bláthanna, leis na céadta crann agus iad ag amharc orthu féin ar an uisce, agus le clocha óir faoin ghréin. Ní fheiceann tú na clocha ina lár, mar tá an t-uisce an-domhain agus an-dorchas ansin. An duine a rinne an chora, rinne sé eas fada fosta. Imíonn
 1190 an t-uisce as an dabhach ag béal an easa agus titeann sé i bhfad síos sa linn íseal agus chuig an chuid eile den abhainn, agus ar aghaidh chuig an darna droichead, an ceann mór de chlocha móra liatha. Rinne duine éigin an droichead sin. Nuair a thig na bradáin chugainn as an domhan thoir, leanann siad a chéile thart sa linn íseal ag bun na cora, ansin toisíonn siad a léimnigh. Gearrann siad léimeanna millteanacha suas thar an uisce agus é ag titim de bhéal dhabhach na cora, suas san aer
 1195 leo gan stad go dtiteann siad féin san uisce domhain san chora ansin. Agus iad ag léimnigh, bíonn siad ag snámh go crua san aer. D'inis mé seo uilig le Coinneal. Tá snámh aici agus tá sí ag dul a thaispeáint snámha linne domhsa. Snámhfaidh muid i ndiaidh na n-iasc agus na n-eascann ansin. Bhí corr iasc mhór liath ar an taobh thall den chora agus í ag amharc uirthi féin agus ar na bric bheaga solasmhara, agus sinn ag siúl san uisce. Tháinig cruit uirthi, agus í ag smaointiú ar í féin a
 1200 chaitheamh san aer le heitilt ar shiúl uainn, ach rinne Coinneal trup éigin, agus d'fhan sí mar a raibh sí gur imigh sinn uilig, an triúr againn agus ár ladhra san uisce dheas fhuar againn. Rinne Coinneal pictiúr deas dár gcéad tamall de chois na cora, san oíche. Tá sé thuas agam ar bhalla ceann de na seantithe.

- An dara lá, thug muid Brocnus linn. B'fhearr leis fanacht le madaí na ngíofóg an chéad lá. Chuaigh
 1205 muid triúr sa bhád, an bád a thug an fear chearnógach domh, an fear a dúirt liom gur athair domh é - bréag de réir mo mháthara. Chuaigh muid ar ais chuig an chora, agus chuaigh muid isteach san tsruthán rúnda. Bhí ár gcara coirre ar an chora arís romhainn, ach ar fheiceáil Bhrocnuis dí, d'éirigh sí go suaimhneas ar eiteog. Leann sí sinn san aer os ár gcionn a fhad leis an bhéal sa talamh.

- Ba mise a bhí ar na céaslaí, agus Coinneal do mo mholadh as an obair anois is arís. Bhí sí féin ina
 1210 suí i ndeireadh an bháid, a lámh dheas dhonn á tumadh go ciúin san uisce thall is abhus, agus í ag amharc ar an phictiúr ghalánta di féin a bhí dár leanstan ar an tsruthán, cuid eile den am, rud a bhí mé féin a dhéanamh in amanna chomh maith. Gruaig an-dorchas atá uirthi ach í ar dhath an iora ruaidh san fhómhar. Na súile dúghorma a cuireadh inti, tchí tú cineáltas agus cuidiú agus gairí deasa iontu. Ní éiríonn a béal ná a fiacla geala in am ar bith scanrúil. Tháinig an ceathrar againn chomh
 1215 fad leis an bhéal dhorchas. Ní dheachaigh muid ann.

- Tá cúirtíní déanta ag an raithneach romhat ar bhéal an phoill a ligeann an sruthán siúl faon talamh. Ag dul fríofa agus isteach sa dorchadas, tháinig eagla ar Bhrocnú. Thoisigh an tafann aige. Bhí sé mar a bheadh madadh fathaigh ag tafann. Líonadh an poll ar fad a fhad leis an tsúil bheag solais a bhí le feiceáil i bhfad amach uainn thiar san áit a raibh an darna doras. Ach níor mhair an tafann ach
 1220 bomaite. Thost Brocnus go tobann agus shíl mé go gcuala mé caint na sciathán leathair ar na

gaobhair. Dúirt Coinneal go mbeadh lóchrann beag de dhíth orainn an chéad turas eile.

Ar theacht amach as an darna doras, d'amharc mé ar an chara a fuair mé an fhear chearnógach. Bhí sé ina luí ar chláir an bháid ansin, ag cosa Coinnle, agus gach cosúlacht air gur ina chodladh a bhí sé - ach amháin ... nach raibh na súile druidte. Bhí muid amuigh faoin ghréin fá seo, agus í ag

1225

dortadh solas millteanach ar gach ball den bhád agus den domhan mhór, ach d'fhan Brocnus ina luí leis ar adhmaid an bháid ansin, agus codladh na súl foscailte á dhéanamh aige go fóill. D'amharc mé ar Choinneal. Bhí a cheann á mhánaidh go mall aici. 'An Fhead Íseal,' arsa Coinneal.

'Is gá a bheith an-chiúin ar fad anseo,' ar sise. 'ar eagla go gcluinfí sinn. Tá éisteacht mhillteanach ag an ghruagach.'

1230

Bhí na crainn arda ar gach aon taobh den tsruthán, agus is istigh i ngleanntán bheag a bhí muid. Tháinig muid as béal an ghleanntáin I gceann cúpla bomaite, sheol muid muid le mionchéaslú shuaimhneach, isteach i loch bheag agus crainn arda mar bhallaí thart air. Bhí port adhmaid déanta ag duine éigin ansin. D'fheistigh sinn ár mbád agus sheasaigh an bheirt againn ar an phort. Chonaic muid an cosán, ach níor bhuail muid cos air.

1235

'Is mithid dúinn pilleadh,' arsa Coinneal.

Ar theacht ar ais chuig an linn dúinn, bhí an athair Choinnle ina shuí ar charraig ansin, agus a phíopa fada cailce á smailceadh aige. Dúirt sé liom go raibh sé ag fanacht liom. D'amharc mé ar Choinneal ach ní dhearna sí ach miongháire a chur uirthi féin.

Thug sé bos idir an dá shlinneán domh. Tharraing sé cluas liom.

1240

'Trí bhronntanas atá agam,' duit ar seisean.

B'fhíor dó. Shiúil sé isteach i dteach sa tsraith. Cad é a bhí sé a bhrú roimhe ag teacht amach dó, ach barra beag rotha. Tháinig sé a fhad linn agus labhair arís.

'Beidh siad seo de dhíth ort, a óglaigh,' ar seisean.

D'amharc mé sa bharra rotha. Bhí spád beag ann. Agus bhí hatán liath ag a thaobh.

1245

'Cuir ort do cheannbheart péatair, a óglaigh,' ar seisean, agus féachfaidh muid é. '

Chuir. Bhí sé deas. Shuigh sé go deas néata ar mo bhlaosc agus os cionn na gcluas.

'Rith!' ar seisean. 'Gread leat ar do dhícheall soir an bruach.'

Rinne. Ba ghearr gur éirigh an clagarnach i mo chluasa ag na clocha a bhí sé a radadh liom. Níor stad sé go raibh an carn beag a bhí déanta aige ar shiúl as radharc. Nuair a tháinig mé ar ais,

1250

d'amharc sé ar an hata agus ar an cheann a bhí faoi.

'Déanfaidh sé cúis,' ar seisean, 'ach ní gruagach ar bith mise. Tabhair leat do chailín álainn ar thuras bheag de chois na habhanna. Is galánta an tráthnóna é.'

Shuigh an cailín álainn sa bharra rotha. Thug mé liom í. Scairt sí focal éigin siar chuig a hathair i dteanga na ngiofóg. Chuala mé tormán mór sa linn, mar a dhéanfaidh cloch mhór inti.

1255

'Tá do chú ar dúiseacht,' arsa Coinnle, agus é ag snámh le fuinneamh i dtreo an phoirt.'

Thoisigh mé a rith agus a bhrú ar mo dhícheall. Ní raibh maith ann. Bomaite ina dhiaidh sin, bhí muid uilig inár líbín báite. Ach bhí muid uilig ag gáire.

I ndiaidh an tae, tháinig cnag ar an doras. Coinnle a bhí ann.

'Bí liom,' a dúirt sí.

1260

Shiúil muid siar an gharradh mór a fhad leis an teach deireanach sa tsraith.

'Le clapsholas is fearr iad,' arsa Coinnle.

Go domhain taobh istigh den teach fholamh, bhí sé dubh dorchá. Ach fán doras, bhí stráice beag de sholas gealaí ag teacht ann. Thóg Coinnle cloch bheag as áit éigin. Rinne an chloch bheag lóchrann beag lagsholais de féin ar a bos. Ansin thoisigh sí a chaint leo.

1265

Láithreach bonn, tháinig séideadh fuar anuas orainn. As greadadh na sciathán a tháinig sé, na céadta acu, shílfeá. Agus ag amharc suas domh, bhí an teach beo le scáileanna agus luas mire faofa. Chlúdaigh mé an ghruaig leis an dá láimh. Thug mé léim an dorais amach. Bhí mé i mo chrunca gúngach, agus an saithe dhubh os mo chionn á scaipeadh féin i ngach aon treo, suas anuas, bealach na habhanna agus bealach na gealaí, go ceann cúpla bomaite. Ansin shonraigh mé ansin nach raibh

- 1270 sí liom.
Na smeachanna beaga fíorghasta, a bhí sí a bhaint as cúl a cáir, bhí siad ar obair go fóill. Ní raibh a fhonn orm, ach chuaigh mé ar ais sa teach. Bhí sí ina seasamh ar an tseanstaighre bhriste agus an chloch bheag faoi lonradh ar a bois léi. B'fhada ó thit gach síleáil sa teach sin. Aon seomra garbh amháin a bhí ann anois. Go hard os a cionn bhí cúigear nó seisear de na sciatháin leathair ag eitilt thart go fóill. Leann sí uirthi a chaint leo fríd na smeachanna. Thoisigh siad a dhruidim léi agus a fhanacht ar foluain san aer os cionn a gruaige. Ba chuma léi. Thoisigh sí a shiúl suas anuas an staighre briste agus iad ag teacht léi. Thost sí sa deireadh agus tháinig deireadh lena cuid smeachanna. Chuala mé caint na sciathán leathair féin ansin, agus iad ar a mbealach casta chuig an doras. Nuair a dhruid mé léi, bhí sí sona sásta. Chonaic mé an aoibh álainn gáire ar a béal. Thug sí croí isteach domh. Mhothaigh mé gliondar i mo chroí féin.
- 1275 'Turas eile sa bharra rotha,' ar sise.
Nuair a bhí sí ag caint liom as bolg an bharra rotha, fuair mé cuireadh.
'Oíche amáraigh,' arsa Coinnle i nglór bhinn, 'beidh tú linn ag an fhleadh. Féile gealaí dár gcuid atá ann. Beidh sí ar dóigh!'
- 1280 Fuair mo mháthair cuireadh fosta. An Tarbh Ceannbhán féin a thug, ach ní thioctadh sí. Bhí mé sásta go leor. Ní maith léi ceol. Agus ag fleadh na ngiofóg, bhí cuid mhór de sin ann.
Machaire beag ar bhruach na habhanna, is air a bhí campa na ngiofóg, a dtine mhór, a dtithe rotha, a gcaiple, a n-asail, agus a gcuid páistí agus madadh. Nuair a bhain mé an tine amach bhí Coinnle ag bualadh ar a fidil bhosca, agus bhí bean eile ag ceol. Ba bhinn uathu é.
- 1285 Sin an chéad oíche a chonaic mé fidil bhosca. Bosca a bhfuil fidil greamaithe ann, agus lámh bheag air le tochras. Baineann an tochras agus an obair méar ar na cnaipí an ceol as. Bhí ceoltóir eile ann agus na gnáthfhidleacha acu agus boscaí beaga ceol boilg.
Bhí oíche an-deas agam ag fleadh na ngiofóg. D'fhoghlaim Coinnle damhsa deas giofóige domh. D'ith muid cúpla broc agus a lán iasc agus eascann. Rinneadh an chócaireacht ar an tine le bataí. Ag
- 1290 deireadh na fleidhe agus mé ag imeacht, chuir Coinnle marc beag ar mo chlár éadain le púdar dubh as an tine.
An lá arna mhárach, thoisigh muid a dh'ullmhú don turas chuig an teach mhór. Thug an Tarbh Ceannbhán púdar domh le cur i ngaosán an ghruagaigh dá bhfaigheadh sé greim orm, agus miodóg bheag dheas fosta. Thaispeáin sé an dóigh leis an spád bheag a úsáid. Spád an-éadrom a bhí ann, ach í an-ghéar. Mar chleachtadh bhain mé bláth mór corca a fhásann de chois na habhanna; agus thug mé do Choinnle é. Rinne muid poll dó ina aice leis an teach rotha s'aici. Dúirt sí go dtiocfadh liom labhairt leis nuair a bheadh sí ar shiúl.
- 1300 Ardráthnóna, chuir muid an stuif sa bhád, an barra rotha agus é béal faoi, an spád beag, agus an hata péatair, mála mór cnáibe, agus cás beag adhmaid agus é lá poll beag, an trealamh tae, agus lóchrann beag. Cuireadh gach rud faoi bhéal an bharra rotha, ach amháin an barra rotha féin, agus an fidil bhosca. Bhí Brocnus ag iarraidh theacht, ach ní raibh cead aige ceanglaíodh é de bhata a chuir an Tarbh Ceannbhán sa chréafóg le hord mhór, agus é gan léine air. D'imigh mo mháthair ón fhuinneog.
- 1305 Chuaigh an bheirt againn a chéaslú. D'fhág sinn slán ag Brocnus ag na giofóga ar an bhruach, agus ag gach neach eilediomaite de mo mháthair nach dtáinig amach a chur slán linn.
Nuair a bhain muid an chora amach, tháinig madadh uisce an-chóngarach don bhád. Bhí Coinnle ag cur séideadh éigin fríd a puisíní ach ní chuala mé aon ghlór astu. Chuir muid ár ndorú agus baoite sa chora, agus ba ghearr go raibh breac againn don tae. Nuair a bhí an tae thart. Thug Coinnle léi an mála cnáibe. Dúirt sí liom fanacht go dtigeadh sí ar ais. Chonaic mé í ag dul as radharc sna bogshifíní. Nuair a tháinig sí ar ais chuir sí an mála ar ais faoin bharra rotha sa bhád.
- 1315 'Cad é atá leat sa mhála?' arsa mise.
'Ná bí fiosrach,' ar sise.
Isteach linn sa bhád arís. Thug muid aghaidh ar an tsruthán rúnda den darna huair, solas an lae ag

imeacht ón aer.

1320

Ba ghearr go raibh muid ag dul isteach sa bhéal sa raithneach agus faoin talamh, mar a rinne muid an uair dheireanach. Dubh dorch a bhí sé an iarraidh seo. Las Coinnle an lóchrann beag. Os ár gcionn go hard, chonaic mé na sciatháin leathair ar crochadh. Ní raibh an chuid ba mhó acu múscaile go fóill, ach bhí bogadaigh ar siúl ina measc agus tháinig mionchaint as beirt nó triúr.

1325

Shíl mé gur mhothaigh mé trup nó dhó á ndéanamh istigh faoin bharra rotha.

Ag teacht amach as an bhéal eile ón bhealach faoin talamh, bhí gach rud deas geal. An leath gealaí go hard ar an aer a chuir an solas ar gach rud. Bhí dathanna ar na duilleoga ar na crainn mhór nach bhfeiceann tú faoi ghréin. D'amharc sionnach orainn ón bhruach agus é fiosrach faoin turas s'againn. Thit cnó nó dhó san tsruthán ó chrann coill thall agus abhus. Chuala sinn ár gcéaslaí. Chuala sinn ár n-aer féin ag teacht uainn agus ag dul ar ais ionainn. Dhruid sinn leis an phort agus chonaic sinn an cosán. An iarraidh seo, bheadh siúl ciúin le déanamh air.

1330

1335

Ba ghearr go raibh an bád feistithe againn. Baineadh an barra rotha de. D'fhéach muid é. Níor labhair gíoscán dá laghad. Ba mhaith mar a cuireadh an bealach ar maidin san roth s'aige. Chuir Coinnle cás beag na bpoll, agus an mála cnáipe i mbolg an bharra. Labhair mé liom féin i mo cheann go ciúin.

1340

'Rópa, atá istigh ansin aici,' arsa mise liom féin, 'rópa ramhar.' Bhí dul amodha san chaint sin i mo cheann.

1345

Leag mise an spád beag géar sa bharra rotha. Leagan an-chiúin a rinne mé. Char mhaith liom glór ar bith a theacht as tóin bholg an bharra ó chnagadh stáin. Isteach liom sa chosán, agus mo bharra á bhrú romham go suaimhneach mall. Bhí fál ard mar bhallaí sa chosán. Lean mó shúil an balla suas chuig na crainn os a chionn cúpla iarraidh agus chuig an ghealach uair amháin. Ba amadán mé. D'obair gur bhain mo bharra truisleadh asam. Ach níor thit mé isteach sa bharra. Ar aghaidh linn, agus gach aon tsúil agam ar an chosán romhain feasta. Mhol Coinnle mo chuid brúite barra i gcogar i mo chluais chlé. Baineadh seasamh beag as mo chuid gruaige ar an taobh sin de mo cheann. Ba ghearr gur bhainn muid na ballaí arda cloiche amach. Tá an t-úllghort taobh istigh díofa. Bhí balla os coinne ár mbéil. Ansin bhí dhá chosán ann, ceann do gach lámh. Fuair mé cogar sa chluas eile.

1350

'Tá geafta sa bhalla seo. Ar clí linn.'

1355

Ansin chuala sinn an chaint. Chuir muid tús le siúl ar bharraicíní ár gcos. Thug an siúl sinn go ciúin chuig an gheafta iarainn san bhalla.

Ghlac muid taobh an duine den gheafta. Ghob sinn leathcheann agus leathshúil an duine anonn le síneadh muineáil a dh'iarraidh amharc rúnda a fháil ar lucht na cainte istigh, rud a fuair sinn.

1360

Triúr a bhí istigh. An capall ba ísle go talamh dá bhfaca mé féin riamh, agus bean ghalánta fhionn ar a mhuin. Bhí sí i ndiaidh dearmad bróga a chur uirthi, agus bhí a ladhra geala á gcuimilt den fhéar ghearr agus de na bláthanna aici. Bhí a oiread nóiníní thart uirthi agus atá de réaltaí sa spéir. Chuir sin agus na crainn faoina torthaí geal daite leis an áilleacht a chonaic mé sa bhean. D'obair gur glanadh an áilleacht ar fad as mo mheabhair mo shúile nuair a thuirling sí ar an té a raibh sí ag caint leis.

1365

Bhí sé chomh mór le cuid mhaith de na crainn torthaí. Bhaineadh sé corrpiora nó corrúll nó

1370 corrbhéile beag cruinn eile de na géaga ab airde ó urlár an úllghoirt, agus bhronnadh sé ar chailín na gruaige fada finne agus ar a chapall íseal. Bhí craiceann chomh dubh le gual agus é istigh i dteach guail sa dorchadas. Bhí a cheann chomh mór le cráin mhuice iomlán. Bhí a shúile cosúil le dhá thornapa mhóra gloine. An grágán gruaige a d'iompar sé, chuirfeadh sé an duiliúr ar fad a gheofa ar chrann iúir i gcuimhne dhuit, crann iúir ghallda.

1375 Bhí an capall ag cognadh agus an cailín ag caint, nuair a dhruid siad níos cóngaraí don gheafta. Crapadh ár muineáil le mórluas ciúin. Cuireadh tóin an chapaill linn, ansin agus thug an triúr aghaidh ar an taobh thuas den úllghort. Bhí an cailín ag caint agus thigeadh corrghaire as an ghruagach, agus é ag siúl ag taobh an chapaill ísil a raibh an bhean ar a mhuin. Bhí geafta eile thuas ag barr an úllghoirt. Nuair a tháinig an triúr a fhad leis, d'oscail an gruagach é. Fuair sé póg óna chailín álainn, sular dhírigh sé é féin ar ais ina sheasamh. D'imigh an cailín agus an capall íseal.

1380 Sheas mo ghruagach cóir ag an gheafta agus é ag déanamh a mhachnaimh go suaimhneach. Bhí piorra amháin ina ghlaic mhór go fóill aige. Chaitheadh sé go hard sa spéir corruair é mar thaispeántas beag dó féin. Thug muid faoi dear go raibh cúpla crann beag cuiríní dubha cóngarach don gheafta thuas. Fuair cluas domh cogar eile – cogar níos faide.

1385 'Gread leat, thart leat chuig an gheafta sin. Bí réidh le do chrann beag a bhaint den talamh.'

1390 Thart liom féin agus le mo bharra rotha nach raibh ann anois ach an spád. Ba bheag den chosán a bhí curtha díom nuair a chuala mé an ceol. Bhí Coinnle ag baint nóta binne as an fhidilbhosca. Chuala tromchoiscéimeann ansin ón talamh istigh. Bhí mo ghruagach ina rith. Nuair a bhain mé an geafta amach, le hamharc amháin fuair mé amach go raibh an geafta thíos bainte amach aige. Bhí an geafta sin uilig dallta aige. Isteach liom de léim a thochailte ar mo dhícheall. Ní raibh moill ar mo spád bheag ghéar mo chreach curíní a bhaint dá créafóg, agus a leagan i mo bharra. Bhí an ceol ar siúl go fóill ach thiontaigh mo ghruagach thart. Thuig sé an slad. Siúd leis de chosa in airde i mo threo.

1400 Ach stad sé i lár an úllghoirt, mar chuala sé rud éigin ag teacht ina dhiaidh fríd an aeir. Chuala mé Coinnle ansin agus na trupanna saofiúla ag teacht uaithi a chuala mé roimhe sin. Bhí an geafta druidte agam. D' amharc mé ar an chloigeann mhór i lár an úllghoirt agus an scáil a bhí ag eitilt thart air – sciathán mór ramhar leathair agus Coinnle á stiúradh sa tóir ar fholt an ghruagaigh. Thoisigh an damhsa mire gruagaigh aige. Ba ghearr gur bhain mé féin agus mo chrann beag an geafta thíos amach.

1405 Nuair a tháinig mé a fhad leis, bhí an mála cnáibe á oscailt ag Coinnle. Cad é shleamhódh amach as ach an rud nach rópa ach eascann mhór ramhar talaimh.

1410 Thoisigh tafann na madadh. D'imigh an sciathán leathair i dtreo na gcrann is airde úll. Thug an gruagach aghaidh ar an áit a raibh muid. Ach nuair a chonaic sé chuig an eascann, thug sé aghaidh ar áit eile, ar an bhothán bheag cíbe s'aige. Bhí osnaíl as agus muid ag tabhairt do na bonnaí é i dtreo an phoirt a raibh ár mbád ar feistiú agus ag fanacht.

1415 Ar an phórt dúinn, tháinig an dá mhadadh suas linn. Thoisigh an drannadh láidir uafásach acu. Shuigh Coinnle os a gcómhair go stuama. Chonaic mé a liobar á oibriú, ach ní chuala mé fuaim. Ach an fead íseal a bhí sí a dhéanamh, agus chuala an dá mhadadh í. Luigh siad mar a bheadh siad tuirse traochta agus fonn codlata orthu.

1420 Seo mé féin ar ais as a bheith i mo Athair Mór leis an Rúballach, agus mé do mo shocrú féin i mo bheith féin arís. Ní gá a rá maidir leis an chailín gíofóige, le hAthair Mór an Rúballaigh, agus leis an fhead íseal thuas luaite, go raibh tionchar acu ar na himeachtaí a bhain leis an bhob a buaileadh ar an tsíothmhaor údaí. D'fhoghlaim Coinnle í don Athair Mhór, agus d'fhoghlaim an tAthair Mór í don Rúballach.

Críoch le Cuid 1

1425

1430

1435

marc 06-07-2019

1440

1445